

VOLNÁ ŠKOLA NA SOUDU DĚJIN.

NA OBJASNĚNOU K BOJI O NÁBOŽENSKÝ RÁZ ŠKOLY

PODÁVÁ **TESTIS.**

K 3.—

V PRAZE 1919.

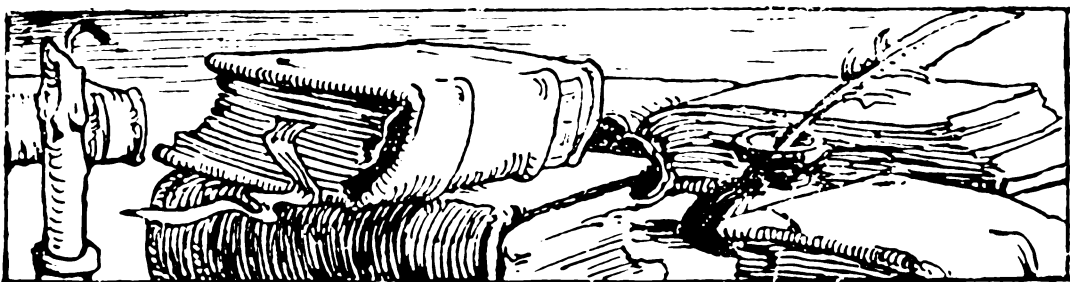
VOLNÁ ŠKOLA NA SOUDU DĚJIN.

NA OBJASNĚNOU K BOJI O NÁBOŽENSKÝ RÁZ ŠKOLY

PODÁVÁ **TESTIS.**

V PRAZE 1919.

CYRILLO-METHODĚJSKÁ KNIHTISKÁRNA A NAKLADATELSTVÍ V. KOTRBA.

I. Slovo úvodní.

„Slunce strhuje s nebe, jaro běře roku, kdo odstraňuje náboženství ze školy, anebo mu vykazuje místo podradné.“

Trotzendorf.

Škola je ústavem vzdělávacím. V tom všichni, kdo význam školy chápou, jednomyslně souhlasí.

Ale pojmu *vzdělání* lidé velmi různě rozumějí. Náležíť slovo vzdělání mezi ona jména, kterým možno dáti *nejrůznější výklad*. Jako různě chápe se pojem *svobody*, *pokroku*, tak různě chápe se pojem vzdělání. Proto považujeme za nutné nejdříve vysvětliti, kterak sluší vzdělání rozuměti. —

Vzdělání může býti buď *vnější*, nebo *vnitřní*. Vnější týká se všeho, co je mimo člověka, anebo i jeho těla; vnitřní týká se lidského ducha. Tak vzděláváme role, pěstujeme průmysl, strojnictví. Všechno toto *technické vzdělání* má za účel život náš učiniti snazším, příjemnějším a pohodlnějším. I pěstění těla a jeho sil má člověku pojistiti život delší a příjemnější.

Ale toto *technické vzdělání*, které za našich dob nabylo rozvoje, o jakém minulá století ani nesnila, *není jediným a hlavním cílem člověka*.

Daleko nutnějším je vzdělání jeho ducha. A pěstující, či vzdělávající ducha, můžeme vzdělávati buď jeho *rozum*, či *vůli* nebo jeho *cit*.

Rozum vzděláváme studiem, pěstující svoji paměť, bystrost a soudnost. — Ale kdo nejlépe vypěstil tyto vzácné schopnosti člověka, nemusí již býti vpravdě vzdělaným.

Schopenhauer, německý filosof, správně řekl: „*Kdo mnohému se učil, jest pouze učeným, ale nikoli vzdělaným.*“ Jsou lidé obrovských vědomostí, jsou takoruka živoucími slovníky, ale při tom jsou to lidé bez pevných zásad a bez charakteru. Svých vědomostí často užívají jen k ukojení svých choutek, své ctižádosti. Ti, jak přední současný paedagogický spisovatel *Fr. W. Förster* tvrdí, užívají svých vědomostí právě tak, jako zloděj své lucerničky, aby bezpečněji dosáhli špatných svých cílů. Kdyby učenost byla neklamnou známkou vzdělání, nikdy bychom nesměli býti toho svědky, že by učený člověk byl schopen těchže zločinů a neřestí, jako člověk neučený. Ale tomu, bohužel, tak nebývá.

Rozum člověka od počátku dějin lidských toužil mítí zodpověděny otázky: *Jaký je smysl a cíl mého života?* K čemu a proč žijeme? Tyto otázky zajisté jsou pro něho nejdůležitější a v první řadě žádají zodpovězení. Neboť dle toho, jak tyto základní otázky si zodpovím, zařídím celý život. Proto i *Tolstoj*, nespokojen studiem věd, klade si otázku po smyslu života.

A tuto otázku nezodpovídá a nemůže mu zodpověděti žádná věda. Na tuto otázku odpovídalo vždy jenom náboženství. Proto *Tolstoj* praví, že *náboženství znamená pro člověka smysl života.*

A každé náboženství mluví o Bohu jako původci a cíli lidského života, ono udává mu zákony, jak má život svůj upravit, by tohoto cíle došel. Jednoduchá úvaha nám tuto otázku vysvětlí. V přírodě vidíme, že jedno slouží druhému: Říše neživá živočišstvu, živočišstvo nižší vyššímu, a všechno slouží člověku. A komu slouží a sloužiti má člověk? Náboženství mu jasně odpovídá.

Proto, že náboženství otvírá člověku výhled do světa jako říše Boží, proto, že mu odpovídá na otázku, jaký jest cíl mého života, *proto mu náleží prvé místo mezi všemi předměty školního vyučování.* A dítě k vzdělání svého rozumu nejprve má potřebu, aby vědělo, jaký je smysl a cíl jeho života. Od útlého mládí má býti vedeno k Bohu, protože dle slov *Komenského*, „dítě je květinou v zahradě Boží.“ Tak ku vzdělání rozumového náboženství v první řadě je potřebno.

A jako ukazovatele cesty stavíme na jejím počátku a nikoli až na konci, tak i dítěti sluší náboženstvím cíl a směr jeho života hned v útlém mládí pevně a vytrvale vštěpovati. Dítě nesluší ponechati bloudění a tápání, až snad samo cestu k Bohu si najde. —

Ještě více nežli vzdělání rozumové schopnosti člověka je potřebu *vzdělání jeho vůle.* Vůle je vládkyní člověka; vůle rozhoduje o jeho činech. Bez vzdělání vůle člověk je v jed-

nání těkavý, kolísavý, a obyčejně špatný. A náboženství to je, které udává člověku pevné normy jednání. Ono ukazující a vysvětlující mu zákon Stvořitelem daný, staví jeho vůli na pevný mravní základ a pěstuje jeho charakter. *Jenom kdo vypěstil svoji vůli, je vzdělaný, ušlechtilý. Je pevným charakterem.*

Že charakter člověka nelze všeobecně vypěstiti bez náboženství, toho dokladem jsou *dějiny*. Národové byli silní, pevní, mravní, dokud žili dle své prvotní víry. Jakmile začali víry své si nevážit, již pohrdali, klesali a hynuli. Známe výrok *Göthův*, který pravil: „Vlastní, jediné a nejhlubší thema světových a lidských dějin, jemuž všechna ostatní jsou podřízena, je boj nevěry a víry. Všechny doby, v nichž vládne víra, ať v kterékoli podobě, jsou skvoucí, srdce povznášející a úrodné pro svět současný i příští. Proti tomu všechny doby, v nichž nevěra, ať již v které podobě, slaví své žalostné vítězství, a byť i na okamžik mohly se honositi zdánlivým leskem, zmizí před budoucím světem, poněvadž nikdo nebude se namáhati poznati, co bylo neplodné.“

A tažme se svých předků: „Odkud všechna jich síla, vytrvalost, věrnost v konání povinností, v daných slibech, odkud jich klid života?“ „*Z pevné víry,*“ praví jich odpověď.

Výchovu charakteru, pevného a nikdy nekolísajícího lze jediné založiti na pevných, věčných základech víry. Naši předkové nevynikali učeností, kterou naše doba okázale staví na odiv, a přece byli lidmi mravně vzdělanějšími. Případně praví protestantský vychovatel, *Palmer*: „*Nejprostší křesťan, v němž evangelium přemohlo sobectví a materialismus, je skutečně vzdělaným člověkem, poněvadž křesťanství propůjčuje jeho myšlení, řečem a skutkům ušlechtilý směr, překonává vše surové a sprosté, a tak činí krásným i jeho život vnější.*“

Pravé vzdělání spočívá v ušlechtění vůle. Nezáleží na tom tolik, jak člověk umí čísti a psát, ale co čte, co píše, co koná. Nikoli vědomosti, ale skutky rozhodují o ceně člověka.

Se vzděláním rozumu a vůle spojeno má býti vzdělání citu. Ale cit je stav mysli, založený na určitých a jasných představách. A které představy nejlépe zušlechťují cit? Představa, že člověk je vrcholným tvorem vývoje z neznámého, hledaného, ale dosud nenalezeného zvířete, nebo že je obrazem Božím? Že jednou zhyne jako každý nerozumný tvor, anebo že je určen k životu blaženému po smrti? „*Teprve když jsem našel Boha, byl jsem celým člověkem,*“ prohlásil anglický myslitel *Carlyle*, když po vnitřních bojích vrátil se k pevné, utěšující víře.

K výchově citu slouží ovšem i umění. Ale jenom ono umění, které má veskrze ušlechtilý podklad, vznešený předmět;

které chce člověka povznášeti. Umění, které představuje nízké, budí a dráždí smyslnost, nekoná svého poslání. Proti takovému umění bojovali nejlepší myslitelé a jeho znalci, na př. Tolstoj, Ruskin, Carlyle a j. „Umění má býti velebou něčeho, co milujete,“ praví Ruskin. A mluvě o různých uměleckých dílech, neváhá prohlásiti: „Mnohé slavné obrazy jsou záhadami, jiné pěknými hračkami, jiné škodlivým a znemravňujícími pošetilostmi.“ (Výklady o umění.) Dějiny národů svědčí, že rozvoj umění nebyl vždy v přímém poměru s rozvojem mravnosti; ale často znamenal její úpadek. „V Athenách se snahou podrobiti život vlivům estetickým počal úpadek mravnosti,“ napsal anglický spisovatel *Laing*. *Nejvyšší umění bylo vždy ve službách náboženství.*

Škola má vzdělávati všechny schopnosti člověka, a to pravým a bezpečným směrem. A ten ve výchově rozumu i vůle udává náboženství. Proto trváme na tom, že náboženství ve výchově školní má zaujímati první a hlavní místo. **Škola bez Boha jde špatnými cestami.** O tom vydávají svědectví přední myslitelé a vychovatelé všech věků a všech národů. Z nich uvádíme zde aspoň nejpřednější.

Věhlasný biskup kremonský, Geremia Bonomelli ve svém pastýřském listu „*O Volné škole*“ právem dí: „V celých dějinách pohanství, u všech známých zákonodárců starověku, v celém věku křesťanském před francouzskou revolucí marně hledáme nějaké stopy po volné škole anebo aspoň nějakého ať soukromého či veřejného vyučování bez Boha a bez náboženství. Ale i po francouzské revoluci až na naše doby neshledáváme se ani s jediným vážným mužem — s významným spisovatelem, který se s výchovou zabývá, který by neuznával a nepřiznával, že vychování od dogmatu a náboženství odloučiti nelze.“

Největší filosof starověku, který jako orel vysoko vzlétl nad ostatní mudrce pohanské, *Plato*, žádá, aby učitel, nechce-li se minouti svým posláním, měl jako umělec stále před očima dokonalý vzor toho, k němuž chce svého žáka vésti. Ve svém spise *Timaeus* a v *Symposiu* (řeč *Diotimova*) praví takto: „Umělec, který oko své stále upírá na nezměnitelnou bytost jako na svůj vzor, a jeho ideu a dokonalost chce podati, ten zajisté vytvoří celek dokonalé krásy; ale ten, který jen pomíjející zbožňuje cti, s tímto ideálem nevytvoří nic krásného. Oním ideálem je však jenom nestvořená, nepomíjející, na čas a na lidských úsudcích nezávislá, čistá, svatá, všeho příměsku prostá krása beze stínu. naprosto dokonalá a jedním slovem božská.“

Cicero, nejslavnější řečník římský, nenapsal sice spisů výslovně paedagogických, ale v přčetných svých spisech vyslovil svůj názor o vychování. Založil jej výhradně na

zkušenosti a vlastním pozorování. A ten na nejednom místě dí, že *„hlavní podporou mravního vychování mládeže je náboženství.“*

Juvenál v satyře 14. píše: „Otcové a matky, leží-li vám blaho dítek vašich na srdci, pak nečekejte s učením náboženským až se u dítek vyvine přirozená zloba věku pozdějšího. Nelichofte si, že se dá uhasiti oheň, i když se rozšířil. Osud dítek vašich je úplně ve vašich rukou. Vám přísluší utvářeti jejich ducha, vésti srdce jejich ke ctnosti a zbožnosti, vzdalovati od nich poznání hříchu a bezbožnost.“

Šlechtitný vůdce *Jirí Washington*, zakladatel mocné republiky severoamerické (Spojených států), jeden z nejšlechtetnějších a nejoblíbenějších charakterů, s jakými se v nových dějinách setkáváme, napsal: *„Náboženství a mravouka tvoří nutný podklad všech schopností a obyčejů, jež posilují obecný blahobyt, a nadarmo by činil nárok na chválu a čest, jež vlastenectví přísluší, kdo by se snažil tyto dva základní pilíře lidského štěstí, tyto vůdce člověka a občana vyvrátiti. Neboť kterak by byl majetek bezpečen, kterak bezpečno dobré jméno a život, kdyby s přísahami, jež tvoří jeden z bezpečných podkladů soudních rozsudků, nebylo spojeno vědomí náboženské závaznosti? Rozum i zkušenost nedovolují nám za to míti, že by mravnost, odpoutána od náboženských principů, měla ještě svoji sílu.“*

Svědectví francouzských autorů.

Pověstný encyklopedista francouzský *Diderot* ve svém: *Traite sur l'éducation publique* dí: „První důležitý poznatek, ku kterému mládež vedeme, má býti náboženství; to jest jediným základem mravnosti. Tato veliká pravda byla známa též mudrcům athenským a římským. *Náboženství musí tedy býti lekcí první, ba lekcí každodenní.*“ A jinde (*Réponse a M. Bauzè*) píše: „Abych svoji milou dcerušku řádně vyučoval, nenalezl jsem po mnohém hledání žádnou knihu, která by se k tomu lépe hodila, nežli *diocésní katechismus*. Nedivte se tomu! Užívám katechismu, a považuji jej za nejbezpečnější příručku paedagogiky. Které pevnější základy mohu dáti vyučování mé malé?“

Jiný francouzský filosof *Bayle*, (*Oeuvres div., Continuation des pensées div. 3.*) píše: „Přirozenost lidská je pokažena, je to úrodná půda pro špatnost a zlobu. Ovoce, jež přináší tu spoře tam hojně, tu dříve tam později, jmenuje se: pýcha, lakomství, závist, nestřídmost, nenávist, lež, msta, roznařilost. Toto všechno bejlí nevypíení se, leč důkladnou výchovu . . . Vychovatelé a učitelé mládeže vůbec nalézají vždy nějakou chybu k napravování u svých žáků. Pakli

ani hrozbami ani sliby ani — což *bývá to nejlepší poučováním náboženským* nedocílí se odstranění chyb přirozených, pak taková mládež — jsouc vůbec neschopna dobrého — bývá po celý život metlou a hanbou rodiny, vlasti, celé společnosti lidské . . První lekce, kterých dostává se mládeži, jakmile počne žvatlati, jsou lekce náboženské. Tento všeobecný zvyk je dobrý a v každém ohledu chvalitebný.“

Viktor Hugo praví: „*Na soud měli by býti pohnáni oni rodiče, kteří posílají dítky do školy, nad jejíž dveřmi čteme nápis: „Zde se nevyučuje náboženství.“*

Rousseau ve svém „*Emilu*“ (I., str. 87) píše: „Nejen celé společnosti lidské, ale každému členu jejímu musí záležeti na tom, aby každý znal a plnil povinnosti předepsané zákonem Božím jak k bližnímu, tak k sobě samému. Jest přece známo, že nutno, aby druh druhu poučoval při každé příležitosti. Přihlédněme na příklad, čemu vyučují rodičové své dítky! Zajisté tomu, že vskutku existuje Svědek lidských osudů, který bdí nad námi jako nad svými dítkami, který všem nám přikazuje, abychom žili spravedlivě, abychom milovali se vespolek, činili si dobré, plnili sliby a závazky dané komukoli, třeba to byli naši nepřátelé. Další látkou vyučování jest pak, že blaženost tohoto života je vlastně ničím, protože po tomto životě následuje jiný, ve kterém Bůh ukáže se odplatitelem dobrých a soudcem zlých. —

To jsou vedle jiných ta dogmata, kterým je třeba učit mládež Kdo se tomu na odpor staví, zasluhuje přísného pokárání, poněvadž si počíná jako rušitel pořádku a nepřítel společnosti lidské. — Vy, otcové a matky, vedte dítky k tomu, aby stále byly pamětlivy, že Bůh bdí nad nimi, že jest svědkem jejich myšlenek i tužeb i skutků, aby vždy jednaly dobře bez vychloubání se, aby snášely zlé bez reptání, kladouce v Boha důvěru jako ve spravedlivého odplatitele; konečně aby byly pamětlivy po všecy dny svého nedokonalého života, že jedenkrát budou musiti objeviti se před očima Božíma.“

Týž *Rousseau* jinde dří: „Filosofie nemůže v lidské společnosti konati žádného dobra, kteréhož by nevykonávalo jinak nebo lépe náboženství; a náboženství vykoná mnoho, čeho by filosofie samotna nikdy vykonati nemohla.“

O mravouce bez Boha týž filosof, tak často nepříteli církve oslavovaný, *Rousseau* vyjádřil se takto: „Někteří by rádi založili ctnost na pouhém rozumu; než přiznávám se, že neshledávám pro mravnost nižádného základu solidního, než v náboženství. Ctnost — tak se praví — jest láska k pořádku; ale jsem povinen obětovati svému pořádku své štěstí? Připouštím, že kde jest intelligence, bude též pořádek; ale s tím rozdílem, že se spravedlivý podrobí celku a nespravedlivý podrobí celek sobě, maje sebe za jediný

střed. Není-li Boha nespravedlivý soudí zcela správně, pokládá-li za střed sebe sama.“

Montesquieu, velký francouzský spisovatel dí: „Věda bez náboženství tvoří bytosti plné chyb, ale slušného, uhlazeného zevnějšku, vinníky dobrého tonu a chování společenského. Ani arithmetika ani algebra ani skladba nebo kreslení, ani zeměpis nebo filosofie nečiní člověka mravného. Tyto vědomosti ovšem zdobí a obohacují rozum a paměť — ale to je vše. *Jediné náboženství je zákonník, upravující a řídící život, jediné ono činí lidi mravné.*“

Slavný státník a právník francouzský *Portalis* prohlásil před konventem takto: „Je již věru na čase, aby teorie umlkly před skutečností *Zádné vyučování bez vychování, bez morálky a bez náboženství!* Učitelé kázali na poušti od té doby, co bez rozmyslu se hlásalo, že ve škole nikdy se nemá mluvit o náboženství. Dítka nemají pojmu o Bohu, o spravedlnosti a bezpráví. Z toho vyplývají divoké, barbarické mravy a v krátkém čase i divoký národ. Celá Francie volá po náboženství, aby se mravnosti a lidské společnosti pomohlo!“

Victor Cousin, francouzský filosof, který ve svých pracích ukazuje, že idealismus, sensualismus, skepticismus a mysticismus jsou jen různé cesty, jimiž duch lidský se běře, aby našel pravdu, rovněž klade velikou váhu na výchovu náboženskou. Když jej v letech 1842 poslal tehdejší francouzský ministr vyučování *Guizot* do Německa, aby zde studoval různé vyučovací metody v národních školách, tu napsal ve své zprávě o výsledku svého pozorování takto: „Především sluší klásti důraz na mravní pojmy, poněvadž máme vytvořiti mravní povahu dítěte. Základy mravnosti je potřebí pevněji založit, a proto musí ve školním vyučování náboženské vyučování, anebo lépe řečeno křesťanské vychování míti své místo.“

Na to *Guizot* později napsal tato slova: „Stát nemá ani poslání ani práva náboženství učití nebo ve svém jménu dát učití. Ale tato inkompetence (nepříslušnost) neznamená indiferenci (lhostejnost). *Byť státu a vládním orgánům nepříslušelo o náboženství rozhodovati, nesmí přece mravní cenu a důležitost náboženství zneuznávat, ale mají spíše povinnost s náboženstvím počítati a jemu vykázati náležité místo.* . . Nábožensko-mravní výchova je ve svobodných zemích důležitější než jinde; ona záleží především v tom, aby zásady a kázeň duším již od dětství byly vštěpovány. Ale k tomu cíli je náboženství nepostradatelné, neboť ono je s mravností co nejúžeji spojeno, poněvadž jediné ono dává mravnosti sankci a vyšší, pozemský život převyšující cíl.“

A jinde doznává týž *Guizot* toto: „Výchova národní je potřebná a musí počíti uprostřed náboženského ovzduší.“

A jindy vyslovil se takto: „Intellektuální pokrok, je-li spojen s pokrokem mravním a náboženským, je znamenitý. Je počátkem blahodárného řádu a pořádku a zároveň pramenem blahobytu a velikosti pro lidskou společnost. *Intellektuální pokrok bez mravního a náboženského jest však počátkem pýchy, nekázně, sobectví, rozervanosti, a je tudíž lidské společnosti nebezpečný.*“

O výchově bez náboženství prohlásil Guizot toto: „Vyučování bez vychování není ničím, a *vychování bez náboženství nestojí za nic.* Duše se nevzdělá a nenaučí mravnímu pořádku, nemá-li na paměti, že ji stále vidí a nad ní vládne Bůh, který ji stvořil a který ji bude jednou souditi.“

Jouffroy, žák Cousinův a filosof francouzský, který propadl na konec filosofickému skepticismu, blízce smrti mluví tato významná slova: „Znám malou knížku, kterou záhy dáváme dětem do rukou a na niž jsou v chrámech dotazovány. Čtete ji, *je to katechismus.* Naleznete v ní jasné odpovědi na všechny otázky, jež jsem učinil — na všechny, bez výjimky. Tažte se křesťana, odkud pochází lidské pokolení, on to ví. Původ světa a lidského pokolení, otázku o jeho různosti, osudu na tomto i na onom světě, povinnosti člověka k jemu rovným, právo člověka na ostatní věci stvořené — všechno zná. Když dospěl, nemá žádných pochybností o právu přirozeném, politickém a mezinárodním, poněvadž každé z nich v křesťanství má svůj původ; ono jasně a skoro samo sebou z něho vyplývá.“ (Filosofické Miscelly str. 424.)

Geniální Lamartine veliký francouzský básník, hluboce nábožensky citlivý, rozhodně se vyslovil o škodlivosti volné školy, když duchaplně napsal: „Jako dítky barbarů, jedva se zrodily, brzo v horkou, brzo v ledově studenou vodu byly ponořovány, aby jich kůže proti vlivům ponebí stala se necitelnou, tak dítě (za volné školy) brzo je házeno v nevěru, brzo do víry. Potřebuje dvě duše a má jen jednu. A ta je v opáčné směry a strany smýkána a natahována. Jaký div, že dítě, znamenajíc tyto protivy, počíná se tomu diviti a podezřívati, že se s ním hraje veliká komedie. že lidská společnost má dvě víry a dvojí morálku. Za takového divadla jeho víra pohasíná, jeho rozum, ničím nepodněcován, chladne, jeho duše vadne, jeho duševní vzlet ustydá ve lhostejnost a chabost.“

Těm, kteří se domnívají, že v nitru žákově vypěstí svědomitost a smysl pro povinnost bez náboženství, týž Lamartine zřetelně odpovídá: „*Svědění bez Boha je tribunál bez soudce.* Světlo svědomí není než odlesk idey Boží v duši člověka. *Zhaste víru v Boha a nastane noc v duši člověka.*“

A jinde vyslovil se *Lamartine* takto: „Pokorně světu sloužiti je krásnější nežli nad ním panovati, je to vrcholem ctnosti. *Náboženství nás tam přivede za den, filosofie teprve dlouhým živobytím, neštěstím a smrtí.*“

Na jiném místě napsal toto: „Zákon není ničím, je-li jen pouhým výrazem lidské vůle. Má-li býti posvěcen, je potřeba aby byl výrazem vůle božské. Poslušnost zákona lidského není než otroctví. Povinností ji činí cit, jímž tuto poslušnost vztahujeme k Bohu.“

Arnošt Legouvé, dramatik a později paedagog francouzský, napsal: „*Nechati dítě bez vyučování náboženského znamená nechat je bez zdravého rozumu a soudnosti, bez poesie a ideálu, dát je v šanc všem útokům pudu a materialismu, učiniti z něho hračku všech vichrů vášně, pochybnosti a nezdravé fantasie.*“

Slavný kazatel francouzský *Dupanloup* napsal: „Je-li náboženství ve výchování tlm, čím býti má, nepřestává toliko na tom, aby chyby napravovalo, nýbrž je též vykořeňuje. Čistí svědomí, utvrzuje i povahu; podporuje víru, posiluje též rozumu; hýbají srdcem, ušlechťuje též charakter. *Ve výchování je tedy náboženství prostředek, jenž proniká, ovládá, ozařuje a oživuje všechny prostředky ostatní, bez něho vše se převrací, vše je marné, namáhavé, málo účinné až do nicotnosti.*“

Slavný státník francouzský *Jules Simon* r. 1886 ve své řeči proti „Volné škole“ v parlamentě rozhodně se vyslovil takto: „*Pryč s každým neutrálním učitelem a profesorem! Nechci jej, poněvadž nemám k němu úcty. Neutralita ve věcech přesvědčení je na světě nejvíce hodna opovržení. Jaký je váš učitel? Má nějaké přesvědčení či nemá? Má-li je, pak je tají. A tento vzor ukazujete svým dětem? Nemá-li však přesvědčení, pak ho lituji. Neutrální škola je bezectná. Bud taková neexistuje, a pakli ano, sluší věru nad tím jen se stydět.*“

Thiers, president třetí republiky francouzské, pravil: „Škola není dobrá, není-li umístěna ve stínu chrámu.“

Svědectví anglických autorů.

Disraeli, anglický literární historik, vyslovil svůj názor zcela rozhodně, když pravil: „Mám za to, že ten systém národní výchovy, který nemá za základ znalost náboženství, přivodí jen národní neštěstí, a je daleko více neblahý ve svých následcích pro stát nežli pro církev.“

Slavný *Gladstone*, jeden z největších mužů anglických, prozíravý politik a státník řekl: „Každá výchovná soustava, která odkazuje náboženství až na druhé místo, je hodna zavržení.“

Lord Salisbury, bývalý anglický premierministr, prohlásil ve svém volebním manifestě takto: Křesťanské vychování jest naším nejdražším právem: žádám, aby všechna vyznání směla svoji mládež vychovávat dle své víry a nikoli dle ubohého systému nějakého všeobecného náboženského vychování, který v některých školách zavládl. Aby toto vychování bylo vpravdě náboženským, je potřeba, aby též učitel věřil tomu, čemu má učit. Jest jenom jediný prostředek, aby zlo zmizelo; a tímto prostředkem je vyučování křesťanskému náboženství. A proto kladu vám na srdce, abyste svůj nejdražší statek, který máme jako občané svobodné země, hájili, totiž právo, aby naše děti a děti našich stejně smýšlejících občanů v plné pravdě křesťanské byly vyučovány.“

Týž *Lord Salisbury* měl v New Portu, v březnu r. 1890 řeč o škole konfesijní, v níž mezi jiným pravil: „Žádám, aby každý z kterékoli církve měl příležitost své děti vychovávat ve svém náboženství na místo těch bezduchých, zvodnatělých, mechanických frází, jimiž má býti ve veřejných školách náboženství nahrazeno. Slyšeli jsme v posledních dnech velmi mnoho o zločinech, o hříších a blbě, o věcech, o nichž mluvití zapovídá stud. Slyšeli jsme o mravní hnilobě, o níž se nám dříve nezdálo. A přece vyskytují se lidé, kteří tvrdí, že v zákonech mají dosti prostředků to zamezit. Ale jest jen jeden prostředek proti tomu: *výchova dítek v křesťanské víře*. Proto doporučuji jakožto nejdražší statek svobodných občanů, vši silou hájiti právo svého náboženství, tak aby nebylo dáno místa teorii, jež by dovoľovala státu školu sesvětšiti, anebo omezovati rodičům tuto jejich výsadu.“ (Kist: Paměti III)

Jiný anglický státník, konservativní ministr Northcote se dokonce vyjádřil takto: „Chtěl bych raději zemřít, nežli abych přenechal své děti z vůli učitelů, kteří nemají náboženství.“

Tak mluví prozřaví, praktičtí státníci angličtí, vyznáním protestanté. Názorv jejich kryjí se věrně s náhledy sv. Otce, zvěčnělého Lva XIII, který ve svém okružním listu k biskupům americkým napsal: „Škola jest bojištěm, na němž se rozhodne, zda lidská společnost má si zachovati svůj křesťanský ráz. Jestli ta či ona část lidské společnosti zanedbává zakládati katolické školy a je vydržovati, je to následek toho, že odpadla od křesťanství. Proto školní otázka je pro křesťanství bojem na život a na smrt.“

Slavný anglický filosof a pedagog *Locke* praví: „Abychom položili v dítkách mocné základy ctnosti, *vštěpujeme jim pravý pojem o Bohu*, aby ho poznávaly jakožto bytost svrchovanou, původce a stvořitele všehomíra, jenž nám dává vše dobré, a jej bázní a milováním všudy uctívaly.“

Anglický „*Tablet*“ (číslo ze 6. října 1906, str. 533) sděluje zprávu, kterou zástupce ministerstva kultu Fitzgerald, vyslaný do australských kolonií, aby zde stav školství studoval, podal o svém pozorování. Týž řekl doslovně: „*Katolická církev byla vždy předvojem výchovatelského pokroku; bez každé pomoci státní vydržovala své školy za velkých obětí, takže katolíci mají právo hrdi býti na své školní zařízení.*“

Svědectví vlašských autorů.

Tommaseo, slavný vlašský spisovatel, rodem Slovan, napsal: „Rousseau mnil, aby se vyučování náboženské nechalo až na pozdější léta člověka. Totě veliký blud. Kdybychom dítěti nedali dříve jísti, až by samo poznati mohlo, co jí, zemřelo by hladem. Zneužívati nevědomosti nevinných dítek a zbavovati je útěchy a vznešenosti náboženství, bylo by nespravedlivé a ukrutné.“

Jinde *Tommaseo* praví: „*Beznáboženská škola není školou, ale morovým doupětem. Mimo ministra pro veřejné vyučování potřebujeme též ministra pro veřejné vychování; onoho je potřeba, abychom měli lidi vědecky vzdělané, tohoto, aby vytvořil lidi dbalé své cti. Ale které vychování? Lidi své cti dbalé vytváří mravouka a tato musí se připojiti k věrouce; u nás zvolí vychovatel — i skeptický — věrouku evangelia, nikoli islamu nebo buddhistickou . . .*“

Markýz *Massimo D'Azeglio*, jeden z nejnadanějších politiků italských († 1866) ve svých „*Vzpomínkách*“ praví: „Do srdce chovancova je potřeba pomoci dogmatu vštípití onen křesťanský smysl pro dobro a zlo, který je navždy základem moderní společnosti a tvoří jedinou záruku onoho dostačujícího a vyrovnávajícího rozdělení blahobytu, jež je vlastně uskutečněním prvního přikázání evangelia, totiž lásky k bližnímu.“

Machiaveli, veliký historik a politik italský vyznal: „Kde je náboženství, můžeme předpokládat vše dobré, kde ho není, předpokládáme všeliké zlo.“

Geremia Bonomelli, osvěcený biskup v Kremoně, který v jednom ze svých výborných pastýřských listů „*Volnou školu*“ znamenitě osvětlil, zcela rozhodně napsal: „*Ohybná zbraň volné školy byla vynalezena, aby tím účinněji náboženský, či lépe řečeno katolický princip mohl býti potlačen. Aniž by měla nátěr bezbožectví a beznábožnosti — což by lid uráželo — přece skrývá v sobě volná škola všechen tento jed a pracuje k tomu, aby ponenáhlu víru v srdcích dítek udusila a vyhladila, jak schne a hyne květina, které se nedostává vláhy.*“ (Religiös-soziale Tagesfragen.)

Sv. Otec Lev XIII. napsal: „Vychování, které neřídí útlou mysl dítek a jako vosk poddajná srdce jejich naukou a mravoukou křesťanskou, nemůže sploditi než pokolení, které se dává unášeti toliko nešlechetnými chťlči a vlastním svým rozumem; takové pokolení působí nejen svým rodinám, nýbrž i veškeré společnosti lidské rány nejtěžší.“

Gabelli, kdysi italský ministr vyučování, ve své knize: „*L'instruzione in Italia*“ dí: „Je věru směšno, že ve školách se učí, kdo byl Jupiter, Venuše, Mars, ale nemá se učit, kdo jest Kristus. Žák přijde do chrámu, vidí obrovskou sochu Michel Angelovu, a když slyší, že je to Mojžíš, snad si myslí, že to byl nějaký francouzský generál, a vida obraz útěku sv. rodiny Nazaretské do Egypta, domnívá se, že jsou to venkované jdoucí do trhu.“

Svědectví českých vychovatelů.

Jan Amos Komenský, jež moderní paedagogové nazývají zakladatelem novověkého školství, a který ovšem bez odporu k rozšíření praktických zásad školských nejvíce přispěl, je — jak známo — nejtypičtějším představitelem školy duchem náboženským provanuté a morálky na náboženství založené. Ve své: *Hlubině bezpečnosti* (Centrum securitatis) ukazuje k tomu, jak všecky věci na světě jsou na něčem závislé a posléze na Tvůrci, tak že i člověk, jakýsi prostředkovatel mezi Bohem a světem, vždy má býti si vědom této závislosti na Bohu. Duše od Boha pocházející musí k Bohu jako svému středisku směřovati, ač-li chce býti šťastna.

Nejpřednější dílo Komenského: „*Didaktika Veliká*“, v níž Komenský tak důrazně o náboženském základě výchovném mluví, je stálou obžalobou těch, kteří jména jeho zneužívajíce za svůj štít, horují pod heslem „Komenský“ za „beznáboženskou školu“. V tomto díle opět a opět poukazuje Komenský na to, že duše lidská vždy se obrací k Bohu, jako svému vzoru; proto zde na světě není náš pravý domov, nýbrž až po smrti. Život pozemský jest pouhou přípravou na onen život dokonalejší. Příprava ta děje se pak tím, že člověk hledí svět a vůbec tvorstvo Boží poznati, sám sebe vésti a k Bohu obracet. Tak teprve stává se člověk tvorem rozumným, získá-li si poznání všeho, ctnost a pobožnost. Zárodky toho člověk chová již v sobě, ale bez cvičení, by se zárodky ty nevyvinuly, kteréžto cvičení nejpríhodnější je v mládí, pokud mysl je svěží a starostmi životními nezábavena.

Ve své *Didaktice* praví Komenský takto: „Pro milosr-

denství Boží prosím, nechť již jednou přece křesťanské vrchnosti i představení opravdově „prohlédnou, by nedopouštěli Molochovi obětovati mládeže křesťanské, v Kristu zrozené a křtem posvěcené.“

Je známo, kterak *Havlíček* soudil o poměru školy a církve. Úřad učitele a kněze zdál se mu tak blízký, že chtěl, aby každý, kdo se chce věnovati stavu kněžskému, byl napřed učitelem a teprve později u věku zralejším byl posvěcen na kněze. V jednom ze svých článků (*Sebr. sp. str. 611*) píše: „*My též myslíme, že musí býti církev a škola spojena, má-li zůstati církev pravou církví a škola pravou školou.*“

Fr. Lad. Cellařovský potřebu morálky na Bohu založené vtipně vystihl následujícím epigramem:

„Díš: Nechže by o Boha lidé málo dbali,
jen když by vroucně o ctnost a šlechtnost stáli.“ —
Hlupec dí: „Nech sobě zdroj v horách vyprahne,
jen když do města voda po trubách se táhne.“

Lindner, profesor paedagogiky na pražské universitě, jinak nevalný přítel náboženství, doznal: „*Jest to přirozeným určením náboženství, aby bylo středem veškerého vyučování školního a základem školního vychování.*“

A jinde též *Lindner* napsal: „Pravá filosofie není ani nesnášlivá ani výbojná, neslouží žádné straně, žádné moci, nevyhledává žádné propagandy a nebrojí proti žádné autoritě, a není zejména nepřítelkyní náboženského kultu, k němuž jako ke svému doplňku poukazuje, se Sokratem a Newtonem šíjí svou sklánějíc před původcem a základem všehomíra.“

Na jiném místě se *Lindner* vyslovil takto „Mluví-li se o vychování mravním, přidružuje se k němu vychování náboženské, a to právem. *Jeť náboženství hlavní oporou mravnosti.*“

Fr. Sušil nepřátele náboženství odbyl tímto epigramem:

„Vírou prý obzor lidské se zatemňuje mysli,
víra lidem brání poznati pravdu čirou.
Ovšem takto vadí bystrý hvězdáři teleskop,
by v dálné hledět prostory čistě nemoh’!“

Záhy zesnulý filosof a paedagog *Emanuel Makovička* napsal: „Ty, kdo jhu náboženskému se vymykají, poučme, že hlavní zásady náboženské jsou tak dobře nutností psychologickou, že mají tak dobře historickou oprávněnost, jako hlavní pomůcka člověčenstva v boji o existenci, jako mravouka sama, a že mravouka nemůže lepšího, pevnějšího, důraznějšího podkladu míti nad náboženství. Zákonodárství

mnohdy řídí se jen zdáním a v mnohém lidstvu nedostačí. Náboženství nejen ústy, ale srdcem pojaté hlavně tím se zanáší, aby naučilo člověka plnit jeho povinnosti.“

Paedagogický spisovatel a filosof český *Amerling* napsal: „Co všichni národové z vnitřního neodolatelného pudu si zavedli, totiž konání služeb Božích, jimiž by si vyprošovali požehnání nebes pro své podnikání, sílu ke konání dobrých skutků, statečnost k přetrvání těžkých osudův, to není pouhý klam hluboce bloudícího rozumu, nýbrž nutné hnutí duševní, jež vítěznou silou všechny uzly pochybnosti protrhává a v každém pokolení k novému řízení zbožných mravů a zvyků se ozývá . . .“

Dítě od prvního mládí již k bázni Boží budiž vedeno, cit ten a pud svatý buď náležitě živen a tak budoucně v něm připravován život, jenž by svatým ohněm hořel pro vše, co je zbožné, pravé, krásné a dobré.“

Prof. Kádner ve své úvaze „*Náboženství a škola*“ uvádí slova, která i my podepisujeme: „Náboženství jako umění a literatura, jako věda jest složkou kulturní a záleží na jednotlivci, chce-li žít bez některé z těchto složek. Záleží na něm, jak bohatý život duševní chce vésti, jako záleží především na něm, jak je živ hmotně. Jsou-li na světě lidé, kteří po léta nevezmou knihy do ruky, jsou-li jiní, kteří se obejdou bez požitků uměleckých; mohou existovati a skutečně též existují atheisté. Se stanoviska jejich jest ovšem náboženství věcí na školách zbytečnou; stejně tak, jako člověk, který nemá smysl pro umění, bude shledávati zbytečným, aby se dětem na školách předváděla umělecká díla. Ale škola není institucí zřízenou pro zájmy jednotlivce nebo jednotlivých stavů, nýbrž musí zůstat na jistém stanovisku obecném, musí hověti zájmům celku a všech, třeba by v mnohém potřeby jejich se rozcházeły.“ — Podaří-li se to lidstvu — já o tom pochybuju — nahraditi náboženství něčím kulturně životnějším, pak otázka náboženství ve škole zmizí sama sebou; *do té doby nemůže však bez něho býti právě ona instituce, jež uvéstí má dítě do základů veškeré naší kultury.* Jiná je ovšem otázka, zda-li vyučování náboženské — nikoliv samo náboženství — v nynější podobě své nepotřebuje opravy. . . bylo by lze uvažovati jmenovitě zdali je ve školách akcentována právě citová stránka náboženství *vedle rozumové.*“

Svědectví autorů německých.

Filosof *Herbart* pravil: „Nikdy nezaběře náboženství v útrokách srdce lidského místa, kteréž mu přísluší, *nenáleží-li základní myšlenka jeho k nejstarším představám, kterých*

paměť dostihuje, není-li důvěrně sdružena se vším, co měnivý život v samém jádře osobnosti trvale usadil.“

I stoupenci Herbartovi uznávají prospěch, jaký má škola ze součinnosti kněží. Ziller, nyní přední zástupce Herbartovy školy, dí: „*Přejeme si beze všeho ohledu na církev, jediné v zájmu školství, hlavně nižšího, aby duchovenstvo v něm bylo účastno.*“

Valentin Trotzendorf, humanista a paedagog německý, napsal: „Slunce strhuje s nebe, kdo chce vyučování náboženství ze školy vypuditi nebo Jemu toliko podřízené místo vykázati.“

Jindřich Gräfe, německý paedagog, napsal takto: „Vrozená dítěti zvědavost a kvetoucí jeho obrazivost probouzejí v něm již záhy temné tušení světa neviditelného, a láska, kterouž veškerá bytost jeho lne k rodičům, otvírá jeho srdce úctě a lásce k Bohu. Tohoto tušení a této vnímavosti mají rodiče již záhy užítí, aby vštíplí v mysl dítěte pevnou víru v Toho, jenž jsa neviditelný, způsobem viditelným se zjevuje i v přírodě i v životě lidském. *Jakmile se tedy udá vhodná k tomu příležitost, ať dítě uslyší jméno Boží, ať se učí Boha znáti a ctíti jakožto stvořitele všech věcí, jakožto zachovatele všeho, co žije, jakožto ředitele a správce lidských osudů, který ve smyslu ještě mnohem vyšším nežli otec a matka objímá všecko neskonale dobrotivostí a otcovskou láskou.*“

Slavný biskup německý Sailer, autor četných paedagogických pojednání, praví: „Spíše bude se rostlinstvu ve všech dílech světa dařiti bez světla slunečního, než by mohla vzniknouti v srdci lidském ctnost bez náboženství.“

Bed. Kr. Schlosser, slavný dějepisec německý, praví: „Nižádná filosofie a nižádná morálka nemůže veliké většině lidí nahraditi náboženství.“

Dr. Josef Müller známý předek katolické moderny, ve své Paedagogice napsal takto: „Všechny tak zvané náhražky, surrogát samostatné ethiky bez mýzy a síly, čili tak zvaná „občanská morálka“ beznáboženského policejního státu, nejen že nedávají žádné odpovědi na metafysické otázky, ale jsou také získány za cenu potlačení hlavního a základního rysu lidské přirozenosti: rysu mystického, a mohou jen vychovati nedochůdné lidské povahy, jež nejsou žádného velkého činu schopny.“

„Jaké děti ze školy, v níž není na náboženskou výchovu kladen důraz, vycházejí, to dobře dokazuje volání učitelů nynější školy o pomoc police a po zakládání policejoven na vídeňské konferenci r. 1895. — Nejlepšími paedagogy byli kněží anebo aspoň mužové nábožensky hluboce citliví. Vychovatelům, jakými byli Vives, Fenelon, Sailer,

Overberg, Viktorin de Feltre, Francke, Palmer, Willmann, Curtmann, nemohou nepřátelé náboženské výchovy žádné, těmto rovnocenné postaviti po bok.“ — —

Pestalozzi jasně dí: „Každou sílu duše jest rozvíjeti, každý drímající princip života budit a slíti, vši jednostranné kultury se vystříhati a tak harmonický a rovnoměrný rozvoj lidských schopností usplšiti.“ A že náboženství je velmi důležitou složkou kultury — nepřehlížeje k jeho vyššímu určení — jistě potřebí, aby náboženství bylo ve škole vyhrazeno místo, kterého jemu dle jeho významu a důležitosti přísluší.“

Dörpfeld, paedagog a spisovatel německý, vyjádřil se takto: „*Náboženské vyučování ze školy odstraniti je tolik, jako vyloučiti jaro z ročních počasí a ostatní vyučování rozdělití tak, aby každý šel svojí zvláštní cestou*, je tolik jako zavéstí výchovu dvojího jazyka a dvojího srdce. Není místa v životě školním, které by tím netrpělo, když by mu ono slunce s jeho oživujícím teplem bylo odňato. Ubohá mládež, která je k tomu odsouzena, aby ve škole prožila dlouhá léta zkomoleného, nedochůdného života a o nejlepší pozeňání svého jara byla připravena!“

A jsou to přední paedagogové němečtí, kteří na základě studia dětské duše přicházejí k poznání, že jedině konfessií škola je vhodna pro jednotnou výchovu mládeže.

Školní rada *Dr. Mosappy* ve Stuttgartě vydává: „*Neue Blätter*“, v nichž pádnými důvody vychovatelskými horlí pro školu konfessií. A to právě na základě moderní psychologické vyučovací metody. Praví tu mezi jinými takto: „V době, kdy církev ještě žádného bezprostředního vlivu na dítko nevykonává, dává otcovský dům jemu zcela určitý, duchovní ráz, který nezapře konfessionelní svoji povahu ani tehdy, když rodiče všeho církevního nebo věroučného omezení jsou daleci. A proto, chceme-li ve škole požadavkům paedagogické psychologie učiniti zadosť, je potřebí, aby žactvo ve svém základním duševním typu bylo jednorodé. Ale to jest možno jedině ve škole konfessií . . . Z hlediska paedagogického sluší tedy dožadovati se školy konfessií a nikoli simultanní, v níž jsou smíšeny dítky všech vyznání.“

Professor *Hans Delbrück*, vydavatel známých: „*Preussische Jahrbücher*“ ve svazku 117. seš. 1. praví takto: „Pokud jsem slyšel a slyšeti mohl, jde mezi vzdělanci jen jediný hlas, že totiž stejné náboženské vyznání jest nevyrovnatelně nejlepší podklad pro obecné vzdělání školské. Výborně o tom pojednal frankfurtský farář *Erich Förster* ve svém spisku: „*Der Schulantrag*“; *Friedrich Michael Schiele* v časopise: „*Christliche Welt*“. (č. 25.) Professor *Adolf Harnack* a *Pfleiderer*

jak vím, rovněž tak smýšlí, a jsem výslovně splnomocněn zde to vysloviti!“

Na to uvažuje *Delbrück* o tom, jak je možno, že vzdor tomu všemu valná většina učitelstva a liberálních voličů vyslovila se proti konfessiční škole. A dochází k tomuto závěru: „Příčinou toho je u některých onen zvláštní liberalismus, jemuž vůbec schází každé porozumění pro podstatu náboženství, a který každý smír s církví zásadně zamítá, poněvadž by náboženské vyučování nejraději ze školy chtěl odstraniti. To je *reaktionářská myšlenka*. Německý lid, jaký dnes je, by rozhodně školu bez náboženského vyučování jak na protestantské straně tak v katolických kruzích ani nechtěl ani jí nerozuměl. A náleželo k tomu věru všechna mělkost a zároveň všechno násilnictví liberálního dogmatismu, aby se ve jménu snášelivosti taková školní soustava lidu chtěla vnutiti . . . Jméno: konfessiční škola je nenáviděno; simultanní škola není však méně konfessiční, ale dvojnásob konfessiční.“

Že stoupenci *Herbartovi* a jich duchovní vůdce, známý paedagog v Jeně, professor *Rein*, opětovně se vyslovili pro školu konfessiční, je známo. V témže smyslu vyjádřil se též professor *Friedr. Paulsen*. („National-Zeitung“ č. 382 r. 1905.)

Paulsen ve sborníku „*Die Kultur der Gegenwart*“, uvažuje o úkolu náboženství ve škole, mezi jiným praví: „Křesťanství je příliš veliká část našeho dějinného života, než aby mohla je pominouti škola, která má vésti žáky k porozumění duševním proudům přítomnosti. Není v dějinách literatury, malířství, sochařství, architektury, hudby, filosofie, vědy, mravů jediného bodu, v němž by se nejevily stopy onoho velikého dějinného hnutí, jež zoveme křesťanstvím.“

A jinde (*Das deutsche Bildungswesen in seiner geistlicher Entwicklung*) dří: „Lidstvo nenajde nikdy plného upokojení ve vědě a světě zdejším, nýbrž vždy bude v něm žítí potřeba víry a touha po světě nedomyslném. *Pokud náboženství zůstane součástí duševního života ve velkém světě, potud vůbec nezmizí z malého světa školy.*“

V témže sborníku rovněž *G. Schöpp* rozvádí myšlenku, že mravní výchova není možna bez náboženství.

Pavel Barth, známý lipský professor a sociolog, ve svém spise: „*Elemente der Erziehungs- und Unterrichtslehre*“ uznává, že náboženství je velmi důležitý, ba snad nejdůležitější předmět učebný; pro předpisy mravní na stupni nejnižším považuje za naprosto nezbytnou sankci náboženskou, dovolávání se autority Boží . . . Dítě musí mít nejen jistý názor životní, který mu skytá morálka, nýbrž i jistý názor světový, který mu v ucelené formě podává jediné náboženství.

A právě na základě poznatků psychologických u dětí dospívají všichni moderní paedagogové jednomyslně k tomu názoru, že vychování bez náboženství je nemožno. „*Kdo ignoruje náboženství, není způsobilý vychovávatí dítky, které mají náboženství.*“

Uzavíráme tímto řadu svědků, kteří stáli vždy proti volné škole a na výchovu náboženskou kladli důraz hlavní. A myslíme, že již z těchto dokladů je patrné, že všichni velcí paedagogové byli a jsou vždy přesvědčeni o potřebě náboženství ve vychování mládeže, a jen malí „také paedagogové“ dneška se domnívají, že dítky bez náboženství rádně mohou býti vychovány.

Výroky o beznáboženské škole.

Leibníc nepokrytě doznal: „Jakmile kdo opustí velký princip víry v Boha, který lidí zdržuje, aby se jako šelmy neroztrhali, pak ruší všechny úmluvy a šlape nohama práva národů. Moc silnějšího bude všechno ovládati a svět bude se podobati lesu, plnému úkladných vrahů a lupičů.“

A známý je *výrok Göthův*: „Musím doznati, že v celém mém životě nesobecké povahy našel jsem pouze tam, kde jsem sledoval pevně založený náboženský život, vyznání víry, jež mělo nezměnitelný základ, takorča na sobě samém spočívalo, neodvislo na čase, jeho duchu a jeho vědě (Rozmluvy s Eckermannem).“

Sám železný kancléř německé říše, *Bismarck*, nepřítel katolické církve, na říšském sněmu, dne 9. ledna r. 1882 prohlásil, že občanské ctnosti jsou ve svém základě výsledkem náboženského přesvědčení.

Z téhož důvodu volal i *Pavel Lagarde*: „Bez Boha žádné výchovy, poněvadž není žádné výchovy bez ideálu, bez věčného života, bez zodpovědnosti před nejvyšším soudcem.“

Před nedávnem uveřejnil *Dr. Dietring* studii: „*Herbarts Stellung zum Problem des Religionsunterrichtes.*“. (Deutsche Schule. Sešit únorový 1917.) A v ní charakterisuje na základě podrobných a četných dokladů z děl tohoto zakladatele vědecké paedagogiky *Herbartův* názor na vyučování ve škole takto: „Náboženství je důležitou součástí kulturních statků a tvoří ještě dnes — byť tu či tam prohlašovalo se již za mrtvé — význačný prvek našeho duchovního majetku; proto nelze ho bez veliké škody ve výchově postrádati. Ale těžiště náboženské výchovy spočívá v citu. . . Proto je možno počet vlastních náboženských hodin omeziti, jenom když jinak ve vyučování myšlenky na Boha, jako věčně vládnucí prapříčinu všech věcí, nebude zapomínáno

a náboženské cítění v dětech nebude ničeno.“ — Herbart měl ovšem na zřeteli učební osnovy německé, kde náboženství vyměřeny byly 3—6 hodin v týdenním rozvrhu učiva.

Známý lipský universitní profesor filosofie a psychologie *Wundt*, který zajisté není podezřelý z nějakých náboženských snah, prohlašuje, že jsou tři činitelé, kteří tvoří základy vzdělanosti, a to: *umění, věda a náboženství*. Bádání v oboru psychologie národů mu ukázalo, že „všude, kde shledal člověka, ve všech stadiích rozvoje. urovnává svůj poměr k okolnímu světu náboženstvím, uměním a vědou.“ A v tomto poměru *má náboženství zcela zvláštní význam, který nelze v základní soustavě vzdělání naprosto ničím nahraditi*. Ono, máme-li na zřeteli jeho účinek, je daleko všeobecnější nežli umění a věda. I tam, kde kultura je sebe větší, jest náboženství majetkem národního celku, neboť účast na uměleckých a vědeckých statcích je vždy podmíněna četnými předpoklady, a proto kruh těch, kteří jsou jich účastni ať zcela pasivně či aktivně, je nutně vždy omezený. Z těch důvodů je pro německou státní školu vyučování v náboženství křesťanském naprosto vhodné. A přihlíží-li se zvláště k německým poměrům, lze právem toho žádati, aby za základ veřejného náboženského vyučování zvoleno bylo náboženství křesťanské. Počet disidentů a Židů je mizivě malý oproti zástupům občanů, kteří náležejí k některému křesťanskému vyznání, a pro ty, kteří nenáležejí v tyto náboženské společnosti, je potřebí mimo školu zřídití náhradné vyučování.“ (*Zeitschrift für pädagogische Psychologie und experimentelle Pädagogik*. 1912. Sešit 9.)

Mám před sebou již r. 1905 vydanou knihu: „*Los vom Materialismus*“. Napsal ji profesor *dr. Adolf Mayer*. Kniha přes mnohé názory, s nimiž nám nelze souhlasiti, je plna bystrých postřehů a zajímavých dedukcí. A zde v kapitole, nadepsané: „*Neuerungsversuche auf dem Gebiete der Moral*“, autor prohlašuje toto: „Výsledek našich úvah je tento: Úctu k náboženství i v kruzích naprosto osvícenských. Úctu nikoli pro filosofickou jasnost jeho vět, ale pro nesmírný praktický jeho význam. Je potřebí šetrně k němu se chovati, poněvadž je nutné k vzdělání lidu. Proto budiž předmětem péče vládnoucích kruhů, a důležitým výchovným prostředkem mládeže i vysoce vzdělaných. Jeho zástupce je nutno všudy míti v úctě a to i v konfesích a směrech, které nejsou podle našeho individuálního vkusu; konečně je nutna snášelivost i k jiným náboženstvím. Bylo by na příklad dle mého názoru největší politickou chybou vyučování náboženství z veřejných národních škol odstraniti; chybou, která by se již po první lidské generaci krutě vymstila tím, že by vyrostla nevěrecká, všem revolučním novotám nakloněná mládež.“ (Str. 200.)

Slova dobrého znalce lidské duše brzo se vyplnila. Před léty vyvoláno bylo hlavně v Bavořích, v Mnichově, Norimbergu, Augsburgu a jinde známými průkopníky volné školy *Horneffrem a Wyneckem* hnutí pro uskutečnění jich výchovných plánů. A podařilo se jim, že byly založeny školy bez náboženského vyučování. K jakým výsledkům vedly, patrné je z toho, že po dlouhých veřejných debatách na základě dobrozdání vynikajících znalců *bavorské ministerstvo vyučování* výnosem z 18. června 1914 tyto školy dalo zavřít. — Výnos ministerstva praví, že nejenom „volně náboženská morálka s křesťanským rázem národní školy a s duchem státního ústrojí je neslučitelná, ale že i z pedagogických důvodů nelze volnou školu strpět. Ze studia volně-náboženské literatury, která je základem volně-náboženského vyučování, vysvítá, že mravní příkazy nejsou založeny na víře v Boha spravedlivého a v budoucí odplatu, a proto *ony silné mravní popudy, které z křesťanského náboženství vycházejí, volně náboženským vyučováním nemohou být nahrazeny.* Ve volně náboženské literatuře jsou vedle jistého, nejasného pantheismu všudy šířeny názory ryze atheistické a materialistické; tato literatura bojuje proti víře v osobního Boha, vychovává k ateismu, prohlašuje nejisté vědecké hypotese za bezpečné výsledky; i bezkonfesní mravní výchova je atheistická, zjevenému náboženství nepřátelská, protikřesťanská a používá velmi zhusta hypotes jako bezpečně dokázaných pravd. *Ale stát, který pokládá mravně-náboženskou výchovu na základě pozitivního náboženství a na půdě mravních zákonů dekalogu, stejně křesťanstvím i židovstvím hlásaného, za ochranu a podporu státního pokroku a státního řádu, netrpí, aby byly dětem ve škole na místě uznaných pravd přednášeny hypotese, které nejenom odporují pozitivně náboženskému názoru světovému, ale které jsou též s to bezpečné základy společenského a státního pořádku vyvrátiti. A také nemůže vyčkávati, až tyto náhražky bez síly a nadšení samy přivedou se ad absurdum.*“

Výnos bavorského ministerstva, kterým volnou školu zrušil, je zajisté pozoruhodný. Státník, jemuž jde o blaho státu, sotva kdy může ukázati na nebezpečí volné školy jasnějšími slovy a pádnějšími důvody, než tuto se stalo.

Na poli pedagogickém, a to jak theoretické tak praktické pedagogiky zajímavým zjevem a pozoruhodným spisovatelem je profesor filosofie a pedagogiky v Mnichově Dr. *Fr. W. Förster*. On, který jako stoupenec rozumové ethiky tedy i hlasatel „volné školy“ začal — nyní vlastním poznáním přesvědčiv se o její nedostačitelnosti, se vším důrazem horlí pro ethiku, založenou na náboženství.

Förster praví: „Že jsem jako mladý muž stál v táboře

radikálním a že jsem všechny ony důvody, kterých nyní užívají moji protivníci proti mně, vniterně prožil a je shledal příliš vratkými, jest úplně pravdivým. *Můj nynější názor zrál ve mně jen krok za krokem. po všech mých studijních cestách v cizině, po dlouholetých dojmech mé vlastní paedagogické činnosti, jež byla soustředěna na základní otázky charakteru a jež nezačala s žádnými předsudky na prospěch náboženství a církve.*

A je to všeobecnou lidskou zkušeností, a je to též v mých vzpomínkách všeobecný dojem celé mé vlastní pedagogické praxe, že děti rády se cvičí v sebepřemáhání a mají z toho radost. Čím více však dorůstají, čím silnějšími se stávají jejich náklonnosti a vášně, tím tragičtěji cítí dvojí stránku lidské přirozenosti v člověku, a poznávají, že všechna vyšší jich předsevzetí, pokud zůstávají pouhými mravními požadavky, postrádají ještě žhavé názornosti, životnosti a autority, jež jediné vychází ze zářivé dokonalosti, mocné vůle a božské pevnosti pravzoru — Ježíše Krista.

Či může některý vychovatel dlouho nepozorovati onu neodbytnou a vítěznou pravdu, že jen svatá a věčná pevnost může slabého a kolísavého tvora vychovati v řádný charakter, a nikoli pouhá neodvislá ethika, která je založena na individuu, stálým změnám podrobeném, která proto, jak vidíme, již dnes ve všechny možné měnící mody a směry se zvrhla a stále přechází od jednoho přehodnocování hodnot k druhému, od nové mravnosti k mravnosti nejnovější?“

Kterýsi spisovatel našel pro Förstera jméno: „*pedagogický romantik*.“ — „Ale není nevhodnějšího jména pro všechnu snahu nad ono. Vždyť všechna má činnost k tomu směřuje, abych moderní paedagogiku z abstraktního a životu odcizeného novotářství uvedl zpět ke skutečné lidské přirozenosti. Náboženství a romantika jsou si celou svojí podstatou naprosto cizí, neboť velcí zakladatelé náboženství byli vždy hlubocí a zkušení znalci života a lidské přirozenosti. Proto návrat k náboženství znamená též vždy návrat ke skutečnému životu. Vychovatelé, kteří jsou nepřáteli náboženství, vždy mi připadají jako inženýři, kteří chtějí dravé proudy regulovati hrou na flétnu; až jednoho dne přijde pohroma a bahno rozleje se po nivách.

Těm, kteří mluví o přirozené morálce, pravím: „Zaplať Bůh, že vy ještě jste nebyli živeni onou nedokrevnou duševní stravou, kterou nyní místo živoucích pravd náboženství chcete předkládati novému pokolení! Vše, co je ve vás pevného, pochází ještě z vašeho náboženského vychování. Jenom sečkejte, a jestli sami dosud toho nepozorujete, pak jednou duševní stav vašich dětí a vnuků vás o tom přesvědčí, jak málo živné síly měly všechny vaše umělé náhražky.“ Tak Förster.

Svědectví o škole simultanní.

Liberalismus minulého století je otcem nynější školy simultanní. Nevyloučil sice náboženství z řady učebných předmětů, prohlásil, že má dítko býti mravně-nábožensky vychovááno, ale náboženství není již ve škole duší celé výchovy. Jest pouze předmětem jako jiné předměty.

Simultanní škola není založena na principu jedné, určité konfese, ale na všeobecných výchovných zásadách, jež učitel pojímá dle svého individuálního názoru. Náboženské vyznání učitelovo ve škole simultanní nepadá na váhu. Simultanní škola je ve světských předmětech školou bezkonfesijní.

Ale od té doby, kdy simultanní škola byla zavedena, studium psychologie a pedagogiky se neobyčejně prohloubilo. A také zkušenosti s touto školou valně přibylo. A co ukázaly? Že každá výchova je kusá a nedostatečná, není-li ve všech oborech proniknuta jediným a jednotným hlediskem a názorem všech vychovatelů. Že účinné a opravdové výchovy mládeže lze jenom tam se nadíti, kde duch náboženství, názor na poslední cíl a životní úkol člověka, je též duší všech ostatních učebných předmětů. Ukázalo se, duchovní vzdělání mládeže jenom tam může se dařiti, kde mládež není napájena pouze všeobecnými hesly a abstraktními pojmy, ale kde všechno vychování je založeno na určitém vyznání, pevných formách, živém názoru a cvičení.

Byl to liberální protestant, historik Treitschke, který nerozpakoval se prohlásiti, že Němci dali se velkými slovy, tolerancí a osvíceností svého času svěsti ve školství k mnohým přehmatům, které hrozily poškoditi křesťanskou výchovu mládeže a že konečně počínají nahlížeti, že simultanní školy na nejnižším stupni vyučování mohly býti pouhou výpomocí v nouzi. Snášelivost je vzácný statek; ale předpokládá, že člověk sám má již pevné přesvědčení vlastní. Účinné základní vyučování musí býti ve všech oborech proniknuto jedním a týmž duchem.

„Učiti světovým dějinám děti, které po svém dětském způsobu dovedou rozeznávat pouze dobré a zlé, pravé a klamné, a při tom nedotknouti se nemile ani protestantů, ani katolíků, ani židů, to je tanec mezi vejci, který se zřídka kdy zdaří velikému učenci, tím méně prostému vzdělání elementárního učitele. Není nic dětskému cítění nebezpečnějším nežli fráse, která nemá pevného obsahu. A je povinností státu bedlivě bdíti nad tím, aby pod vývěsným štítem snášelivosti nebyla našim školním dětem vštěpována lhostejnost vůči náboženství.“ (Deutsche Kämpfe str. 61.)

A známý, přední německý pedagogický spisovatel, dr. Rein v Jeně, napsal, že je to naprosto falešný závěr,

když se říká: „Poněvadž stát nemá žádné konfese, musí býti i škola bezkonfesijní. To znamená *přisuzovati státu kompetenci v těch věcech, ve kterých mu ona nepřísluší, a rodinám násilím vnucovati jim odlišný názor světový. To však je porušením svobody.*“ („Renaissance.“ Mnichov, 1907, sešit 8.)

Také přední německý spisovatel *Lagarde*, vyznáním rovněž protestant, prohlásil, že musíme jednou k tomu dospěti, abychom školu vyplnili žáky pouze jednoho vyznání, poněvadž jenom v homogenních školách vně i uvnitř je státu možno zaručiti církvím výchovné, účinné působení na mládež, neboť jenom tak je možno zjednotit mladým duším onen klid, v němž mohou pocítiti vliv svého náboženství. „Jim nesmí nikdo vyprávěti ba ani našeptávati myšlenku, že některý spolužák téhož věku jinak se modlí. Náboženství má jim býti mocí, o níž se nedebatuje, neboť jenom tehda může náboženství vychovávat.“

Jenom konfesijní škola, v níž všechno učení je prodchnuto duchem téhož náboženství — v níž nepůsobí učitelé různých konfesí, po případě i učitelé bezkonfesijní, ze své církve vystoupivší, nebo zjevní atheisté — jenom konfesijní škola je *štěpníci charakterů*, založených na pevném světovém názoru a pevných mravních základech.

Jsme v kritickém bodu kultury. Brzo ocitne se na programu veřejných diskusí otázka: S církví nebo bez církve, po případě proti církvi? S náboženstvím nebo bez náboženství? A dle toho, jak zápas dopadne, buď bude lidstvo ponenáhlu vraceti se k dávným ideálům náboženství a kultury, na něm založené, nebo bude padati na nakloněné ploše, kterou nastoupilo školou simultanní, hlouběji k neznámým propastem. Volná škola je posledním stupněm školy simultanní. Ale výsledky rozhodně nemluví pro to, aby se v nastoupené dráze pokračovalo.

Lze pevně založiti mravnost na vědeckém základě?

Stoupenci Volné školy horují o tom, aby založili mravnost na *základě vědy*. Hlavně sociologie (nauka o vzájemném poměru a stycích lidí), biologie a přírodověda mají nahraditi dosavadní náboženský základ mravnosti. Pro tuto „nezávislou etiku“ uvádějí za důvod, že mravnost musí býti jedna, všem lidem společná, kdežto podle náboženství v kulturním životě lidstvo se dělí; ba mnozí jsou, kteří vůbec náboženství nemají.

Ti všichni zapomínají, že hlavní prvky mravnosti, vyslovene Desaterem, jsou všem křesťanským konfesím i židovskému náboženství společny, a že i atheisté ve svých

mravních názorech dosud žijí z *velikého dědictví a vlivu dávné víry*. Až tyto vlivy dlouhé náboženské tradice pomínou, nastane amoralismus, který nezná rozdíl mezi dobrem a zlem. *Nietzsche* prohlásil, že „David Strauss zničil náboženská dogmata, ale mravní dogmata nekriticky ještě podržel.“ Až nastane však rozklad mravních zásad, lidstvo ocitne se v mravní propasti a zmatku. Známy liberální francouzský filosof *Fouillé* zcela jasně již před 30 lety na tento hrozící mravní rozklad poukázal, když napsal: „*Byla kdysi napsána srdce rvoucí slova o tom, jak náboženská dogmata mizejí; dnes možno by bylo ještě hroznější slova napsati o otázce daleko důležitější: jak mizejí dogmata mravní.*“ (*Critique des systemes de morale contemporaine.*)

Volná škola vidí toto hrozící nebezpečí. Proto snaží se starobylou kolísající se budovu mravnosti, založenou na křesťanském náboženství, znovu podepřít vědou. Hlavně *Comte* a *Spencer* v tomto oboru vykonali mnoho práce a snažili se mravnost vědecky dokázati. Ale všechno jich úsilí nedovedlo zadržeti šířící se mravní rozklad. Neboť dějiny jasně dokazují dvě nepopíratelná fakta. První, že hlasatelé mravnosti u všech národů byli vždy kněží, protože mravnost byla vždy a všude nejúžeji spojena s náboženstvím národů. Druhý, že s rozkvětem náboženství prospívala mravnost a s úpadkem jeho upadala i mravnost a národové blížili se zkáze.

„Hlavní omyl všech, kdo chtí mravnosti dáti vědecký základ, spočívá v tom, že naprosto přehlížejí, že vědecky odůvodniti mravnost rozumu a odůvodniti ji pro vůli jsou dvě naprosto rozdílné věci“ (*Förster*). Vůle potřebuje zcela jiných motivů, aby se pro dobro rozhodla, nežli těch, které přesvědčují rozum.

„Všchno vědecké odůvodňování mravnosti je správné; ale věda nedovede dáti vůli člověka, aby mravně jednal, vyšší vzpruhy, ideálnějších motivů, vznešenějších podnětů. „A právě o tento vznešenější podnět, o inspiraci vůle jde,“ praví *Förster*, „má-li se jednou mluvit o nahrazení náboženství vědou.“

Ona sice objasňuje zákony mravnosti našemu rozumu, ale necítíme žádného vznešenějšího popudu, abychom mravnosti sloužili a jí přinášeli nějaké oběti. Všechny její předpisy zdají se nám právě tak suché jako nějaký policejní rozkaz aneb platební příkaz berního úřadu, jehož význam a nutnost pro sociální potřeby sice zcela jasně nahlížíme, ale pro něž nikterak nemůžeme se nadchnouti a vzrušiti.

Věda nedává našemu jednání žádné vyšší ideální vzpruhy, a proto k založení morálky sama o sobě nikterak nepostačuje.

Jí náš přirozený soucit k bližnímu není nikterak povznesen a stupňován, ale naopak tlumen a ochlazován.

Sociologie kladé hlavní důraz na ony skutky a ony směry vůle, které dle své podstaty jsou způsobilé *sociální vztahy lidí rozšířiti, upevniti a prohloubiti*. Mravnost má v tomto složitém sociálním ústrojí asi týž úkol, jako olej ve stroji nebo cement v silné zdi. Udržuje společnost v pravidelném a klidném chodu; spojuje její jednotlivce pevně dohromady. Žádné důvody sociologické však nedávají člověku vzpruhy, nevlévají nadšení, aby k vůli společnosti a jejímu prospěchu mravně jednal. Neboť proč vlastně k vůli sociálnímu dobru mám se ve svých touhách a žádostech omezovati? Což nepozoruji denně, že každý, pokud jen možno, bezohledně, či aspoň s nejmenším zřetelem na společnost a na celek hledí se životem probíti? *Kdo vlastně v boji životním stará se o druhého?* Nevidíme právě naopak mezi lidmi skoro samou bezohlednost, sobectví, prospěchářství, jež se neštítí ni podvodu ni loupeže? Může mne toto vědomí nadchnouti, abych v zájmu lidstva přinášel oběti a kladl svým touhám a sobectví meze?

Je pozoruhodno, že v naší realistické době, zabavující se *chvatně a důsledně všech ideálů, právě náboženství je nahražováno představami a pojmy, jichž svatozář ihned mizí, jakmile je začneme zcela střízlivě, realisticky pozorovati*. Není tu ideál nahražován zase jen ideálem? Ale ideálem daleko nižšího druhu a vrátkým! — Neboť má-li býti lidstvo měřítkem a cílem vši mravnosti, co nastane potom, kdy kritický člověk dá si otázku: „*Co je to vlastně lidstvo?*“ Je to opravdu jen ona řada různých společenských vrstev, vznešených i nízkých, poctivých i podvodníků, v palácích blahobytu i doupatech bídy a zločinů, či je to nějaké vyšší, konkrétní a nadpozemská bytost? A shledám-li, že „lidstvem“ nerozumím žádnou vyšší bytost, a zbude-li mi onen suchý, reální pojem, kde je tu nadšení, vzpruha, abych na lidstvu založil svoji mravnost a pracoval jenom pro jeho dobro? A nemám-li nadšení, entusiasmu, nemohu přinášeti obětí a jednati ideálně.

Totéž platí, vytýčí-li se nám, že máme jednati z lásky k vlasti. Pro dobro národu. „Všechny naše kroky musí vésti láska k národu a jeho štěstí,“ dří staré, ctihodné heslo. Ale má-li mi býti vzpruhou jednání, musím nejprve ve své duši *národ zbožniti, zidealisovati v nějakou bytost vyšší, nadpozemskou* a teprve potom dovedu se nadchnouti, abych pracoval pro národ a vlast. *Musím tyto abstraktní pojmy přenést ve vyšší svět, nadzemský řád a zde teprve jsou mi vzpruhou, abych jednal ve světle těchto ideí*. A není právě tento zjev nejlepším dokladem našeho přesvědčení, že je naprosto nutno podepřít mravnost ideami náboženskými?

Comte zcela zřetelně nahlížel, že v praktickém životě žádný mravní zákoník nemůže býti působivým, jestli zároveň nevlévá úcty a nadšení tomu, od něhož žádá poslušnost. *Proto také pojem lidstva chtěl míti povýšený na pojem Boha.* Věděl, že ne co je všední a strážlivé, ale jen co je vznešené může zvítěziti nad naší smyslnou přirozeností. Ale bohužel Comte zcela přehlédl, že všecken romantický kult lidstva vědeckému osvětlení tohoto pojmu a vůbec všelikému realstickému nazírání padne daleko dříve za obět nežli náboženské představy křesťanské víry.

Comte na místo náboženství prohlásil za předmět úcty a zbožňování „*Velikou bytost lidstva.*“ Věda sesadila Otce přírody a vyvedla Boha až za své hranice, poděkovavši mu za jeho prozatímní služby.“ praví Comte. „Služba lidstvu na místo služby Boží!“ Užitečným býti lidstvu toť jediná a správná bohoslužba dle názoru Comteova.

Tedy humanita a její ideály — jak i u nás nejeden universitní profesor, cele v myšlenkovém zajetí pozitivismu Comteova se nalezající, znovu a znovu po něm papouškuje — mají býti základem vši mravnosti.

Ale tato moderní formule humanistické mravouky svědčí jen o *nedostatečné znalosti lidského života a velikém sebeklamu* těch, kdo ji mají za dostatečný základ vědecké ethiky. Neboť každý, kdo se nerozplývá v abstraktních úvahách, ale pozoruje člověka skutečně tak, jakým jest, na konec musí si přiznati, že všechnu mravnost založiti pouze na „spolučlověku“, na bližním, znamená všechnu mravnost z jejich nejhlubších kořenů vyvrátiti. „Každý člověk,“ praví Förster, „který náboženstvím není povznesen a uklidněn, bývá zpravidla odpornými vnějšími vlastnostmi, viditelnými chybami a slabostmi svého bližního drážděn a od něho odpuzován.“

Mají-li býti jenom lidé jedinou pohnutkou, jediným důvodem a smyslem všeho našeho sebeomezování, našeho odříkání a našich ochotných služeb, pak právem jest se obávati, že naše altruistické city, jež nikterak nejsou v naší přirozenosti tak silny, jak se často domníváme, příliš snadno a rychle naší vlastní antipatí, vrozeným odporem, citlivůstkářstvím a nechutí, závistí a všeho druhu vzdorem, naším mocným egoismem budou překonány a udušeny. A což teprve, když zakusíme hořké ovoce nevděku a neporozumění u těch, kterým chtěli jsme jen prospěti! Až naše nejčistší úmysly a obětavé skutky budou nepříznivě posuzovány a snad přímo i ve zlém úmyslu vykládány! Nebude vše to dosti mocné, aby v nás ten trošek lásky k bližnímu udusilo a naši obětavost ochladilo navždycky?

Z toho důvodu náboženství nedává nám sloužiti lidem jen pro ně samy, milovati bližního jen proto, že je člověkem

jako my, nýbrž lásku k lidem nám ukazuje jako službu někoho vyššího, jenž vládne nad vším lidským a pozemským. Náboženství naši lásku k lidem očišťuje a oduševňuje, protože jen sebezapíráním lze se k ní cele povznést. Jen tato láska ve jmenu vyšší služby může v nás překonati všechny ony vnější, nepříjemné dojmy, jakými na nás často náš bližní působí, a které jen rozkladně účinkují na nás, a naši obětavost pro bližního ochromují. Jen těmito vyššími motivy může člověk překonati své zklamání a vystřízlivění, které ve službách filantropie zakusil a jež mu běrou často chut dále ještě se starati o své spolulidi. — —

Bez těchto vyšších cílů naše snažení pro blaho lidstva ztrácí všecken půvab a vzpruhu, svoji povýšenost a svatozář tím více, čím lépe kdo poznal z blízka a v konkrétních případech onu lidskou společnost, jejíž dobro má býti nejvyšším posvěcením a nejpevnějším základem všeho našeho jednání. Jejíž služba má člověku nahraditi službu Boží!

Jen vyhledejte ty, kdo nezištně a obětavě se věnovali chudinství, kdo pro chudé a strádající vyprošují dary, poměry jejich vyšetřují, podpory rozdávají a tažte se jich, zda vděk, oddanost, uznalost chudých je jim dostatečnou vzpruhou k další vytrvalé práci ve službách lásky k bližnímu. Sem ať jdou všichni ti kathedroví filantropové, kteří deklamují své lesklé fráse o vznešené službě. Zde se nejlépe přesvědčí, pokud jejich vysoká a mlhavá theorie vystačí pro filantropickou praxi ve službách strádajícího lidstva.

A což když se rozpomeneme na osud těch, kteří celý život zasvětili službám lidstva? Nebyl to týž lid, jemuž proroci, vůdcové, světci obětovali celý svůj život a který je za to z vlasti vypovídal, kamenoval, křižoval a tak jim největším nevděkem splácel? Když rozpomeneme se na onu barbarskou hrubost, jež vzdor vší vnější civilizaci hluboko v nitru člověka má své kořeny a všeobecně jsouc rozšířena, čeká jen na první popud, aby v celé své neskrotné síle propukla — když si to vše řádně a jasně uvědomíme, tu bezděky vnucuje se se nám otázka: Může tato m. šlenka na lidstvo, na „*Velikou bytost lidstva*,“ vlítí člověku dostatečné síly, aby pro jeho dobro krotil své touhy a žádosti, jim kladl pevné meze a všecken přebytek svých sil pokorně a radostně lidstvu přinášel v oběť?

Když to vše střízlivě a jasně uvážíme, pak chápeme, kterak mohl *Nietzsche* dospěti k výroku:

„*Člověka milovati pro Boha*, to byl dosud nejvznešenější a nejvzdálenější cit, k němuž lidé mohli dospěti. Že láska k člověku beze všeho vedlejšího, posvěcujícího úmyslu je hloupostí a zvířecostí, že sklon k této lásce bližního

teprve od vyššího sklonu může získati svoji mřru, svoji jemnost, svoje zrno soli a trošek ambry — který člověk to prvý pocítil a prožil — ať sebe víc jeho jazyk klopýtal, když se pokusil tuto něžnost vyjádřiti, budiž nám pro všechny časy svatým!“ — Není potřeba bráti tento výrok doslova. Je v něm nejedna přehnanost; ale pravého jádra v něm přece nelze neviděti. Nietzsche dobře tu vystihuje, že *láska k lidstvu může býti jedině inspirována vyššími motivy, náboženstvím*.

Byl to *Huxley*, který užil proti Comte-ovi onoho drsného slova, že „chce raději zbožňovati stádo opic nežli lidstvo“. A to je jisto, že konglomerát tolika slabostí a nedokonalostí, jakým je lidstvo, nemůže nikterak vlítí člověku nadšení a býti základem jeho ethiky. Ale jen ony ideály, jež znamendjí v člověku vítězství nad každou slabostí a nedokonalostí, mohou mu býti bezpečným podkladem vši mravnosti. — —

Vědeckou mravouku má vedle sociologie založiti *fysiology a biologie*. — Tyto vědy přesvědčivě ukazují, které vlastnosti, činy a zvyky život člověka zkracují; t. j. čeho se má vystríhati a jak žiti, aby zdraví si zachoval a život prodloužil. Nemírnost požitků, vášně, alkohol, tabák jsou nepřáteli člověka. Je požadavkem mravnosti, aby člověk se jich varoval. Ale kolik lidí těmito příkazy se řídí? Kde vidíme onu silnou vůli, aby někdo ustal od svých zdraví jeho podrývavjících zvyků? *Od poznání pravdy k jejímu uskutečňování je cesta daleká*. A člověk je příliš slabé vůle, než aby dle poznané pravdy se řídil. Pouhé poučení rozumu téměř nikomu nestačí, není-li i vůle jeho rozvícena pro to, aby jím se řídil.

A věda jenom poučuje, a nerozpoznává k zachovávání etických zásad. Jenom vyšší idea, v prvě řadě náboženská, pobádá a inspi-ruje vůli k zachovávání mravních předpisů. Pravda je zářící maják na pobřeží. Ale nalezá-li se plavec na rozbouřeném moři a vlnami na všechny strany je zmítán, dostačí mu pouze hleděti k majáku, aby bezpečně mohl přistáti? Mravnost bez náboženství na vědeckém základu výjimečně může existovati u lidí filosoficky vzdělaných a vzácně ukázněných. Chtít ji však založiti pro massy lidí, je romantický pokus, protože v nich vždycky zvítězí pudý. „V životě lidském jsou nitky, které spojují náboženství a mravnost, tak vzájemně proniknuty, tak četné, a silné, že jsou skoro úplně nerozlučitelny,“ praví *Reinke* známý přírodopisec (*Die Kunst der Weltanschauung*, str. 94.)

Často slýcháme říkat, že na místě náboženského názoru světového a životního má býti šířen *vědecký názor na svět a na život*.

Nuž všimněme si jenom zběžně, *jaký názor na svět a na život nám podávají přírodní vědy.*

Čím jest člověk dle kosmického světového názoru? — Jest v celém vesmíru tak uboze malým tvorem jako nálevník v moři. Všechn život lidstva na zemi trvá jen „krátkou píď času.“ Je to oproti trvání planet nebeských — život jepice.

Mohou tyto přírodovědecké pravdy člověku, v jehož nitru je nevyhladitelná touha po trvalém a věčném, který se chce povznést nad všechno prchavé a pomíjející, dáti vyšší vzpruhu a inspiraci k mravnému jednání? Mohou mu býti uspokojivým a povznášejícím motivem ethiky?

Nietzsche vyjádřil účinek přírodovědeckých poznatků na sebepoznání a sebeocenění člověka následujícími slovy, váženými z vlastní bolestné zkušenosti: „Není právě sebezmenšování člověka, jeho vůle po sebezmenšování od časů Koperníkových na nezadržitelném postupu? Víra v jeho důstojnost, jedinečnost, nenahraditelnost v postupné řadě bytostí je ta tam; člověk stal se zvířetem, jež nemá podobného, nemá přednosti, on, který ve své dřívější víře byl téměř bůh, dítko boží, bohočlověk. Od Koperníka jako by se člověk dostal na nakloněnou plochu. Řítí se stále rychleji — kam? V nic, v mrazivý pocit nicoty.“

Všechno, co tuto pouze konstatujeme, nemůže a nechce ovšem býti žádnou námltkou proti přírodovědeckému bádání. Ale vše to vzbuzuje vážné pochybnosti, že by mohla kdy zdařiti se snaha všechno mravní nadšení, všechn etický entusiasmus založiti na přírodovědeckém světovém názoru, že by tento názor člověku dostačil k zdůvodnění jeho vší mravnosti.

Právě naopak. Aby člověk dovedl se přemáhat a povznést se ze zajetí své tělesnosti, potřebuje něčeho, co by vyvážilo jeho strašný a kormutlivý pohled v pomíjelnost, co by povzneslo jej nad onu krátkou píď času, v níž všechny zájmy a snahy lidstva nejsou ničím více nežli prchající mýdlové bubliny, vznášející se nad oceánem, v níž všechno odporování žádostem a vášním připadá nám jako podivný rozmar nepatrné molekuly uprostřed nekonečného vesmíru, ovládaného železnými zákony přírody a naplněného mlčícími zástupy hvězdných světů.

Člověk, který si není vědom toho, že náleží vyššímu světu, který jasně nepocituje zodpovědnosti svého vyššího určení, jíž nelze nijak uniknouti, nutně musí pozbýti svého svědomí a ztratí tak základ všeho etického jednání.

Vším právem poukázal lord Balfour ve svých „*Základech víry*,“ že lidstvo, jehož dějiny byly dřívějším stoletím

středem všeho světového rozvoje, právě výsledky přírodovědy bylo nyní tak zatlačeno v koutek všehomíra a ve velkém vývoji přírody bylo tak zřetelně odhaleno ve vší své nicotnosti a pomílejivosti, že *v nemilosrdném světle těchto poznatků všechen kult lidstva je naprostou nemožností*. Člověk, který se chce povznést nade vše pomílejivci a touží se zachytit na věčném, nemůže se nikdy spokojit pouhým výhledem v lidské bytí tak, jak o něm mluví nynější přírodní vědy.

Jak ponurými slovy bezútěšně mluví *lord Balfour*! Ovšem musíme mít na zřeteli, že praví tak výhradně s přírodovědeckého a nikoli s náboženského stanoviska. Přírodověda pak naprosto nezná věčnosti pro některou formu života, ona nezná nějaké obzvláštní péče, úcty a ohledů pro člověka jako tvora na zemi. *Vše, co člověka povznáší, konejší a co mu vlévá naději do budoucna, jest náboženského původu a rázu*.

Všechny tyto úvahy nemají ovšem ani z daleka dokazovat, že moderní přírodovědecké, biologické a sociologické odůvodňování a upevňování mravouky jest snad zbytečno. Nikoliv. I ono má svůj důvod a je potřebno. Ale chtěl jsem pouze ukázat, že nové, čistě rozumové, vědecké odůvodňování etiky neskytá člověku žádné vyšší vzpruhy a inspirace k mravnímu jednání a že tudíž tak zvaná *vědecká mravouka nikdy nemůže a nikdy nedovede nahradit etiku založenou na náboženství*.

A myslíme, že z našich úvah každému je jasno, že všechno ono vědecké podpírání etiky může jen člověka zbavit všech vyšších illusí a ideí, pod jichž vlivem třeba dosud nevědomky jednal; může jej v mravní snaze po sebezdokonalování jen ochromovat. Svědomí a mravní zodpovědnost musí v člověku vyhasnouti, jestli se opírá jen o přirozené zákony, pudry a sociální zjevy, jež vůkol sebe spatřuje (krádež, nepoctivost, nemravnost všeho druhu atd.) a jestli nemá na zřeteli vyšší zájmy a věčné statky duševní, jež jej posvěcují a povznášejí vysoko nad tento pomílejivý svět.

Ostatně nač všechno toto theoretické dokazování? Pohlédněme kol sebe, *na nynější moderní generaci*. Všudy tam, kde náboženské vychování a náboženské vlivy v rodině po jednu či dvě generace poklesly, byť tam co nejpilněji pěstovala se věda, nadešel naprostý rozklad a rozvrat etických zásad, které dříve platily za nezvratné a samozřejmé.

Touha po požitcích ničím neregulovaná, moderní, vášniví hovíci a je dráždiví četba, špatný příklad všude patrný, mají na všechnu moderní generaci takový vliv, že *marně v ní hledáme pevných charakterů. Není vyšších ideálů, protože není hlubších motivů mravnosti*. Všude se šíří nesvědomitost v konání povinností, poněvadž schází člověku náboženský

podklad. Dobře to postřehl profesor technologie *E. Hermann*, když ve svých *„Národohospodářských otázkách a problemech přítomnosti“* napsal: „Od toho času, co merkantilní a industriální soustava opanovala celý svět, cítí se každý pracovník prostým všeho náboženského tlaku a *odvrhuje beze všeho rozmyslu s mnohými náboženskými dogmaty i všechno svědomí.*“

To však neplatí jen o lidech v dílnách, továrnách a při strojích, nýbrž i lidech v saloně, v kavárně, při vědách a uměních. Kde není náboženského základu, nebývá též charakterů v pravém toho slova smyslu. Neboť samostatnost a neodvislost charakterů od vlivu vnějšího světa záležel v tom, *že člověk oproti světu svých smyslů staví jako svět vyšší a skutečný svět ducha, plný nevyčerpatelných podnětů a povznášejících tajemství, onen svět duševní, který oproti všemu prchavému a pomíjejícímu ukazuje mu věčné a nepomíjitelné.*

Že bez náboženských představ nelze založiti opravdovou, hlubokou mravnost, patrně jest též z toho, když sledujeme vytváření charakteru člověka s hlediska psychologického. Zkušenost všech paedagogů to dosvědčuje. *Förster* z vlastní zkušenosti a pozorování vzpomíná mnoha případů, kde mladí lidé, kterým za nejvyšší pravidlo a základ vši mravnosti byly prohlašovány a vštěpovány pouze zájmy celku, motivy sociologické (výchova humanitní, národní), postrádali vši pravé mravní posily a stáli pak v životě bez odporu proti pokušení; byli bez pravého charakteru, ačkoli měli k němu výborné vlohy.

Jestli mladému člověku jako základ mravnosti nevštíplme nic jiného nežli: dobro celku, blaho společnosti, tedy pouze nejasný a mnohotvárný pojem *„zájem celku“*, bude on všudy tam, kde má charakterné jednání, t. j. přinášeti oběť pravdě, poctivosti, čistotě, svědomitosti, postrádati onoho pevného a jasného rozkazu, který již vyplývá z pouhého jména: *Bůh*. On nikdy nepochopí, proč vlastně má i ty nejmenší onledy si ukládati ve svém jednání, ve svých zábavách a rozkošech, ve své cestě ku předu jenom k vůli mlhavému a jemu vzdálenému *„zájmu celku“*. Vždyť tím, že se přemůže nebo něčeho zřekne, či nějakou oběť si uloží, snad zájmu celku ani nikterak neposlouží, poněvadž jednoduše přijde druhý a zcela bez rozpaků utrhne ono jablíčko, které on „v zájmu celku“ nechal na stromě viseti.

Svědčí to též jasně o *vší povrchnosti protináboženské pedagogické literatury*, že se ona těmito hledisky vůbec nezabývá a o ně se nikterak nestará.

Příčinu toho sluší hledati v tom, že ve svém optimistickém názoru o přirozenosti člověka přehlíží a podceňuje všechny stinné a slabé stránky lidské přirozenosti.

Všechna beznáboženská paedagogická literatura staví ještě na falešném optimismu Rousseau-ově, který se domníval, že člověk je od přirozenosti dobrý a zkazí se jedině tím, že upadne v onu velikou kloaku, která se jmenuje „lidská společnost.“ Nikoli. Ona kloaka, *studna vší špatnosti, je v nás*, a ve společnosti mizí jen v té míře, pokud čistíme ji ve svém vlastním nitru.

Vychovatel, který věří tomuto rousseauovskému optimismu, domnívá se na př., že naváděti někoho k poctivosti jest snadné a jednoduché. Je viděti, že je naprosto slepý a nepozoruje, že ona démonická touha po zlatě a statcích je v nás, a nikoli v onom kovu. — Richard Wagner již ve svém „*Prstenu Nibelungů*“ líčí, kterak Wotan hluboko dole vidí třpytiti se zlato. Aby se ho zmocnil, uzavře smlouvu s nižšími mocnostmi a tím zničí všechnu svoji říši. — Zlato je lákavé, svůdné. Slibuje mnoho svobody, požitků a moci; a nejednou i lepší a vyšší člověk dá se svěsti hlasem svého nitra, který mu praví, že ho použije jen k dobrým skutkům, a zatouží po něm a stane se nevěrným svým zásadám. Je veta po jeho poctivosti.

Vzpomeňme si jen na ten častý úkaz, jak si vedou lidé, často nejbližší příbuzní, bratři a sestry, když se jedná o dědictví a odkazy po některém z jich zesnulých. Co tu sporů a ošklivých výstupů mezi nimi! Zapomněli na svazky krve, zmocnila se jich vášeň mamonu. — Co je tu potřeba mravní síly, aby člověk odvrátil zrak od pozemského a měl na zřeteli statky vnitřní, duševní, chce-li každou stopu lakoty zahladiti ve svém oku i ve svém nitru! Kterak musí sama sebe zapírat, aby si vedl stále po lidsku „důstojně!“ — A co tu uvádíme jen jako příklad o tom, co stojí sebezpřemáhání, aby člověk v celém svém životě zůstal poctivým, to platí též o tom, aby krotil a ovládal pud pohlavní, aby odolal pokušení pýchy a samolibosti a mocné suggestci všech vášní a zájmů. — —

Všechny tyto výsledky paedagogického pozorování znovu jsou nám patrný, když se jedná o nejprostší otázky pořádku a sebeovládání. Je jistě celá řada přirozených motivů, jimiž můžeme naváděti člověka k tomu, aby si zamiloval pořádek a učil se sebeovládání; ale všechny ony důvody oproti velikému našemu sklonu k pohodlnosti a oproti všem vnitřním a vnějším pokušením k zženštilému a nespořádanému životu — a pokušení těch stále jen přibývá — ztrácejí zcela na své působivosti a účinnosti, jestli nejsou takoruka podepřeny vyšším, ideálnějším a povznášejícím životním názorem, v němž i nejmenší přemáhání se a každá obět ve věci nejnepatrnější nabývá vyššího smyslu; jestli člověk nemá onoho vyššího hlediska na život, které mu praví, že tento život

jest jenom školou zkoušky, očištným ohněm pro vyšší život.

Jestli učíme a nabádáme mladé lidi k tomu, aby se přemáhali a zamilovali si pořádek jedině z toho důvodu, že tím prodlouží si život a budou moci dále pracovati ku blahu lidské společnosti, pak právě v okamžicích skrytého vnitřního pokušení, v kritické chvíli života, kdy člověk má ukázati sílu své povahy, ukáží se všechny tyto důvody nedostatečnými. — —

Víme též dobře z pozorování výsledků výchovy, že i nejpečlivější náboženské výchově mnohdy se nezdaří, za ložiti a upevniti v chovanci šlechetnou povahu. Ale příčinou toho bývá buď nepřemožitelná mravní kolísavost aneb ona nepravá a nedostatečná paedagogická methoda, že jsme k němu buď příliš abstraktně mluvili a na něho působili tak, jak nebylo přiměřeno jeho duševnímu stavu. Tedy cize jeho individualitě. Ale je to všeobecná zkušenost, potvrzená tisíciletou praxí, *jakým povznášejícím vlivem působí náboženství na lidi*, jichž individualita je složena takořka ze samých nebezpečných slabostí a náklonností, aneb kteří se zdáli již na vždy býti odsouzeni k mravní otupělosti. Výchova beznáboženská nemůže se o tom pochlubiti žádnými podobnými výsledky.

U člověka, jehož mravnost nebyla založena na náboženství, vždycky pohodlnost a okamžitý prospěch zvítězí nad dalekou a vzdálenou nadějí na budoucí štěstí, byť bychom podepřeli jeho mravnost všemi možnými rozumovými důvody. Jen ten, kdo od svého mládí naučil se vše oživujícím a oduševňujícím duchem náboženství patřiti na svůj životní úkol, kdo byl k tomu vychován, aby z hluboké touhy své duše po pravé síle a velikosti miloval kříž Kristův, koho kříž Kristův nadchl v jeho duši pro vše hrdinné a vznešené, jen ten dospěl k vážnému pojmání života, dospěl na výši onoho vysokého hlediska, v němž důsledně umí se přemáhati. A to je základ, na němž spočívá všechna výchova charakteru.

Pro opravdovou, hlubší mravnost ani heslo humanity, ani Comte-ův „*kult velké bytosti lidstva*“, ani přírodovědecký názor světový nejsou dostatečným a spolehlivým základem. Ony člověka buď všeho nadšení a vši vyšší a účinné inspirace k mravnímu jednání zbavují, anebo člověk musí si realistické pojmy národu a lidstva přeložiti ve vyšší řád, je takořka zbožniti, aby mu byly působivou vzpruhou k mravnímu jednání. „Bůh je mrtev“ — říkají s Nietzschem; „ale ať žije jiný Bůh,“ hned volají na to. —

A z toho všeho je patrné, že historie věže babylonské v dějinách lidstva se opakuje. Vzdorné sebevědomí a pýcha lidská staví dílo lidské na místo díla Božího. Zapírá Boha

a odchází od jeho oltářů. Ale potřeba Boha hned zase ozývá se v nitru, a proto si tvoří boha nového a nové oltáře. Tedy zase jenom nové modlářství na místo starého věčného Boha a pravého náboženství!

Rostoucí úpadek mravnosti mládeže.

„Každá morálka dějinně se vyvinula z náboženství; a byť i takto vyvinute duševní schopnosti člověka k mravnosti, dík svému původu, neodvisle mohly trvati dále, i když byly od své mateřské půdy odloučeny, jest přece jen jich samostatná životní schopnost časově velmi omezena, a již v druhém pokolení jeví se zřejmé známky mravního úpadku“

Ed. Hartmann: Die Religion des Geistes.

Na rychlé klesání mravnosti mládeže jsou všeobecné stezky. A toho ani zastanci „Volné školy“ nepopírají.

Bylo by však nespravedlivě všechen tento žalostný úpadek mravů připisovati na účet školy. Zajisté daleko větší vinu nese rozvrácenost četných rodin, naprostá bezstarostnost rodičů o mravní stav jich dětí, přílišné jich spoléhání na školu; dále špatné prostředí, v němž děti mimo domov se nacházejí, špatný příklad veřejnosti a ulice, nezdravá četba mládeže, divadla, film atd. „*Výchova ulice vítězí nad výchovou školy*,“ nařikal již Tolstoj.

Ale jedné výtky „Volné škole“ přece nelze se vystříci. Tvrdila, že náboženská výchova neměla těch blahých výsledků, kterých mohlo se od ní očekávat, že zklamala. I náš ministr vyučování Haberman na upozornění jednoho z církevních hodnostářů, že vyloučením náboženství z řady povinných předmětů školních poklesne mravnost, zcela rozhodně prohlásil: „Právě naopak; úroveň mravní se povznese.“ A proto chce mravnost založiti na základě vědeckém a tak jí dáti pevnější podklad než jí dalo náboženství.

Ale volná škola ve Francii a Itálii dosti dlouho trvá, takže možno již hleděti na její úspěch. A ten je právě opačný, než jak přátelé volné školy doufali. *Volná škola* poklesu mravnosti nezabránila, ale rozmnožila. Toho chceme uvéstí nezvratné, statistické doklady.

Ve Francii *nenávist k církvi* vypudila náboženství ze škol. Nepřátelé církve, chtěje ochromiti ji v jejím kulturním poslání, již r. 1882 prohlásili *školu laickou*, a nahradili vyučování náboženství svojí laickou morálkou. Doufali tím mrav-

nost mládeže prohloubiti, vyučování náboženské nahraditi přirozenějším a účinnějším podkladem mravnosti.

Jak se jejich naděje splnily, o tom nejlépe mluví statistika. Jich spisovatel *Tarde* v „*Revue paedagogique*“ praví: „*Pohříchu byli jsme ve svých nadějích v úspěchy našeho školství trpce zklamáni. Počet mladistvých zločinců pod 16 let od r. 1880 při nepatrném vzrůstu obyvatelstva se skoro zdvojnásobil. Dostoupil r. 1894 úžasného čísla u nezletilých na 28.701 u hochů, a 3614 u dívek. Od roku 1881—1894 postoupil počet sebevražd u dospělých o 153 procenta; u nezletilých dokonce o 166 procent!*“ — Za příčinou tohoto smutného zjevu uvádí výslovně povšechné přibývání irreligiosity.

Kam vede školství zbavené ducha náboženského, o tom výmluvně svědčí též *kriminální statistika*. Seinský soudní dvůr zjistil, že ze 100 provinilců pro krádež, vraždu i na vlastních rodičích spáchanou, odchováno bylo ve školách státních zlaicisovaných 89 procent, a ve školách náboženských kongregací jen 11 procent. A známý i u nás paedagogický spisovatel francouzský, *Alfréd Fouillé* v „*Akademii mravních nauk*“ potvrzuje, že v polepšovnicích francouzských ze 100 dětí bylo 98 procent ze státních škol beznáboženských a pouze dvě procenta ze škol náboženských.

Tato fakta nejlépe ukazují výsledky škol laických a výsledky škol, kde rodinné náboženské vychování je účinně podporováno náboženskou výchovou školní. Ale u našich nepřátel i tato zdrcující čísla nemají váhy.

Pokud *Ameriky* še týče, důvody, proč ve školách státních není konfessiijního náboženství, jsou zcela jiné. „V zemi, kde žije vedle sebe asi 200 různých sekt a náboženských vyznání, a kde žádné náboženství nemá číselné převahy, jest v zájmu jich svobody, aby stát ke všem choval se neutrálně. Zde stát každému náboženství, pokud není v rozporu s jeho zákony, dopřává úplnou rovnoprávnost a svobodu, ale nesahá také nikdy na majetek náboženských společností. Náboženské vychování na státních amerických školách není možno, poněvadž do jedné školy chodí děti několika, ba mnohdy až i 30 vyznání. — Nelze zajisté mluvit o jednotném náboženském vychování ve třídě, kde jest na př. 10 katolíků, 8 methodistů, 5 baptistů, 6 puritánů, 4 irvingiáni, 3 presbyteriáni, 7 anglikánů, 2 kvakeri atd. (Viz článek *J. Staňka* „O poměru církve a státu v Americe.“ „*Hlídky*“ 1908, č. 8.) Za to však v této zemi svobody stát nikterak nepřekáží církvi v zřizování biskupství, far a kostelů, v zakládání klášterů, škol a dobročinných ústavů a proto církev katolická v nové zemi roste a zkvétá.

Kdyby náboženské poměry v naší říši byly také tak pestré a spleťité jako v Americe, i my bychom nežádali,

než aby církev těšila se zde téže svobodě. Ale když u nás katolíci více než 90 procenty tvoří převážnou většinu obyvatelstva, mají zajisté právo, aby školy pro jejich mládež zřízené odpovídaly jejich spravedlivým požadavkům.

Francouzský filosof *Fouillée* již r. 1904 o své vlasti a laické škole (v knize: *„Mravouka Kantova a naší doby“*), prohlásil: „V našich dnech daleko více nežli před 30 lety je mravnost sama, její realita, potřeba a užitečnost brána v pochybnost . . . S živou starostlivostí jsem četl, jak zcela různě v samých základech a mezi sebou protichůdně moji současníci smýšlejí na tomto poli. Pokusil jsem se, abych si o všech těchto názorech utvořil názor svůj vlastní. A mám jej doznati? Shledal jsem, že *na poli mravouky panuje taková zmatenice ideí a zmatenice citění*, že jsem považoval nevyhnutelným, abych na to, co by se mohlo zváti současnou sofistikou, jednou důkladně posvítil.“

Tolik je jisto: s náboženstvím zmizela z francouzských škol i nejživnější půda mravnosti. A to konstatují nejenom cizinci, ale i svobodomyšlní Francouzi sami. V žádné zemi není tolik mladistvých provinilců, ba i zločinců, jako ve Francii.

Tak prohlásil i známý francouzský spisovatel, *Edmona Villey*, který ve své nedávno vydané knize: *„Nebezpečí francouzské demokracie,“* otevřeně praví: *„Zločinnosti mládeže přibýlo měrou úžasnou, neboť s náboženským citěním mizí u dětí i smysl pro úctu a autoritu vůči rodičům. A dítě, které nenaučilo se úctě k rodičům, nemůže též mítí úcty před autoritou státní. Následek toho jest: všeobecný pokles smyslu pro povinnost, a s ním ruku v ruce jde stále se šířící sesurování lidu. Ovocem beznáboženské výchovy lidu je abaissement des caractères, zničení charakteru. Ona zplodila lid bez počestnosti, píle a věrnosti, bez spolehlivosti a svědomitosti.“*

Počátkem roku 1913 otevřeně prohlásil kterýsi francouzský učitel v *„Journal des Débats,“* že od doby oběžníku Jules Ferry ho (r. 1883) neudělalo se takoruka nic pro vzdělání duše, v němž přece vrcholí každá kultura. Vyučování mravní omezuje se na nejasné, nesouvisející a všední poznámky. Užívá se velkých slov, ale co si má dítě pod nimi, jako na př. o loyaltě, toleranci, povinnosti atd., mysliti? Rovněž tak jsou velmi podezřelými výsledky intelektuálního vyučování. Tak na př. v r. 1912 22·37 procent ze všech odvedených vojnů nemělo nejenom školního vzdělání, ale nemělo těch nejjednodušších a základních vědomostí. Učebné osnovy jsou pro svoji nepraktickou přecpanost zcela neužitečné. — Tak upřímně prohlašuje učitel francouzské laické školy.

R. 1913 měl známý pařížský státní zástupce, *Henri Robert* v „Ecole des hautes études sociales“ přednášku

o mladistvých zločincích a zjevně prohlásil, že počet jich roste s úžasnou měrou. Tak na př. r. 1907 bylo před soud postaveno 24.000 nedospělých provinilců. R. 1908 bylo jich již 27.000. Od r. 1898—1909 bylo pouze v Paříži 5 000 nedospělých uvězněno pro potulku a žebrotu, a 16.000 nedospělých děvčat pro prostituci. Za příčiny tohoto smutného zjevu prohlašuje: úpadek rodinného života, bědné poměry bytové, alkoholismus, nemoci, rozluky manželskou, špatný tisk, špatnou literaturu a špatné filmy. Jako hlavní příčinu však uvádí úpadek ve vyučování, školu bez Boha a bez náboženství. Náboženství při výchově mládeže nelze pomíjeti, ono je *frein indispensable, nepostradatelnou úzdou*. Vzdělání bez opravdové, náboženské výchovy plodí jenom lidi nebezpečné.“

Tyto smutné zkušenosti přiměly již dávno vůdčí hlavy francouzské k tomu, že hájily potřebu náboženské výchovy a chopily se péra na obranu staré školy náboženské.

Tuto ideu hájí známý romanopisec francouzský *L. Bourget* ve známém díle: „*Le disciple*,“ v němž ukazuje, kam vede škola beznáboženská, a též ve svém pozdějším románě: „*Tribun*.“ — Podobně činí i *Hyazinthe Loysons* ve svém dramatu „*Apoštol*.“ Zde prohlašuje manželka svobodného myslitele Bandouina toto: „Vše je tak jasné ve světle trestajícího svědomí. Vzpomínám na onen první den, kdy jsem udusila na rtech mého děcka křesťanskou modlitbu. řkouc: Ne, ne, mé dítě! Již nebudem se víc tuto modlitbu modliti . . . Tehda vydala jsem své dítě špatností na pospas, protože jsem je odtrhla od Boha.“

V září r. 1912 uveřejnil francouzský akademik, *René Bazin*, v „*Echo de Paris*“ článek, nadepsaný „*La cruelle Laïcité*.“ V něm pozvedá varovného hlasu proti beznáboženskému vládnímu systému ve Francii a rodičům, kteří jsou nadšeni touto „volnou výchovou,“ a volá takto: „Věřte mi a pozorujte to jasně: Vracejí-li se k vám vaše dítky ze školy a umějí-li počítati, čísti a psáti, ale o Bohu nevědí ničeho, pak je vám a jim ukradena nejprvnější svoboda, totiž svoboda víry. Mlčí-li zvony, klesá-li kostel v ssutiny, anebo je svévolně uzavřen, je vám odňat veliký dar naděje. Jsou-li vyháněni řeholníci a řeholnice, kteří se starají, vyučují, modlí, dávají příklad nebo vedou život rozjímavý, je vám odňat veliký dar lásky, a to lásky ze všech nejvzácnější; neboť tato nežádá žádné veliké mzdy. Šíří-li se ve vašich domech nevěrecké noviny, nemravné brožury, obscenní obrazy, útočí se tím na čest vašeho domu, na vaše rozumné myšlení, na nevinnost vašich dítek a počestnost matek. Vašimi úhlavními nepřáteli jsou ti, kteří nechávají zakrňovati duše vaše a duše těch, kdo jsou svěřeni vaší ochraně.“ — — —

Stejně zkušenosti jako Francie má s volnou školou i *Italie*. I tam statistika, jež ukazuje na velký úpadek mravnosti, mluví výmluvnou řečí. *Výchova k společenské morálce*, jak v státních učebnicích na př. v oněch od profesora de Dominicis je hlásána, nepřinesla žádoucího povznesení mravnosti, jak tvůrci její se domnívali, ale ukazuje hluboký úpadek.

Tak r. 1915 prohlásil nejvyšší státní zástupce *Cataldo Schiralli* v Římě, že počet zločinů v roce 1914 vzrostl na 41.362, a v roce 1915 do poloviny listopadu vzrostl již na 49.383, a odůvodňoval tento neblahý zjev bezúčinností a rozporů t. zv. vlnného, přirozeného vychování.

Proto nedivno, že i v Itálii ozývají se hlasy svobodomyslných, kteří považují beznáboženskou a proticírkevní výchovu za zjev velmi povážlivý, a činí propagandu návratu k starému způsobu výchovy.

Tak již r. 1898 známý vlašský učenec. *P. Villari*, životopisec *Savanarollův*, pronesl vážný názor o této otázce, když napsal: „Tím okamžikem, kdy jsme v otázkách náboženství nastoupili cestu, kterou udala renaissance, a nedbali jsme výstrah Savanarollových, který nás jasně na nebezpečí upozorňoval, začali jsme nejuznešenější a nejmravnější ideály ve vědomí širokých vrstev lidu bořiti, neboť ony nemohou za ně žádných nahrad čerpati ani v literatuře a v umění, ni ve vědě. Vydali jsme je na pospas zájmům materiellním, třídní nenávisti, nejdivočejším vášním, a následky toho začínáme nyní viděti. A když tyto následky jsou patrný očím všech, s hrůzou se tážeme: Co se stalo? — Pranic; nyní jen sklízíme, co jsme zasili.“

Týž Villari shledává nepochopitelným, že v Itálii, v zemi nejvznešenějších triumfů křesťanského náboženství, žáci do všech podrobností dávné mythologie jsou zasvěcováni a z nich zkoušeni, co zatím v otázkách křesťanského náboženství zůstávají nevyučováni. Podivno, že ve vlašských školách mluví se o Mohamedu, koranu, ale nikoli o Kristu a jeho evangeliu. Jako dějepisec, který skutečný stav věcí má vždy na zřeteli, musí prohlásiti, že není možná žádná občanská společnost bez náboženství, a způsob, kterak by možno bylo národ mravně vychovati bez náboženství, dosud se nenalezl.

Nějaká světská idea, na př. myšlenka národnostní, je ovšem s to ve chvíli nebezpečí nadchnouti srdce a vzbudit řady hrdinů, ale pro skutečnou velikost národa ještě nedostačí, má-li pouze řadu hrdin, kteří ve chvílích největších útisků dovedou vykonati velké věci. „Potřebujeme daleko více milliony čestných mužů, kteří ustavičně dávají přednost zájmům veřejným před zájmy osobními. Klame se, kdo věří, že ideál, povinnost jest nějakým vzácným

příborem, kterého se používá při velikých příležitostech, při slavnostních hostinách. Ideál musí nás stále životem provázeti, v každé chvíli, od okamžiku našeho procitnutí ze sna až do té chvíle, kdy na lože se ukládáme, i když nestojíme na jevišti před obecností, které nám pochvalně tleská, i když nesvítlí před námi jas slávy... *Život nás nutně žádá, aby před ním hořelo věčné světlo ideálu*, jemuž chce býti zasvěcen, neboť od této oběti, bez níž žítí není účelno, získává svoji cenu a svoji povýšenost. A v tomto cítění, jež musí mu dostačiti, i když nikde nevidí žádné odplaty, spočívá pravá velikost národů právě tak jako jednotlivců. Bez náboženství však nedalo se ještě nikdy trvale vštípnout ve svědomí národu. Křesťanský oheň lásky, jenž nežádá od jiných pochopení, a pochvaly, od nikoho nečeká odměny, neboť ji nalézá v sobě samé, nemusí vyčkávati velikých příležitostí a slavnostních okamžiků, ale projevuje se u každého na každém místě, v každém čase, v každé hodině života.“

Biskup Ketteler o křesťanské škole.

Slavní vůdcové katolického Německa, biskup Ketteler a bystrozraký politik Windthorst, v kulturním boji, který bylo r. 1870 německému národu podstoupiti proti liberálnímu nevěreckému proudu, předvídali, že *brzo nastane boj o školu, boj mezi světovým názorem moderního pohanstva a světovým názorem pozitivního křesťanství*. Proto neustávali lid na blížící se zápas připravovati.

Ukazovali, že jedná se tu o *sám základ budoucí kultury národů*, o jejich budoucnost. A byl to zejména ohnivý a nadšený arcibiskup mohučský Ketteler, veliký nástupce sv. apoštola Bonifáce, který ve svých pastýřských listech znovu a znovu poukázal na význam křesťanské školy pro mládež a neustával rodiče vyzývati, aby otázce školské věnovali všemožnou svoji pozornost.

Poněvadž otázka tato u nás je v této době nad jiné důležitá, a není snad daleka doba, kdy boj znovu zaplane — byť vítězství té či oné strany bylo ještě nedohledné — myslíme, že zavděčíme se svým čtenářům, když nejhlavnější myšlenky biskupa Kettelera o školské otázce i k poučení i k případnému použití tuto uvedeme:

Ve svém pastýřském listě z 2. února 1865 praví Ketteler takto:

„Není pro vás, křesťanští rodiče, důležitější věci než škola; a proto je vaší povinností, abyste si jasně uvědomili, co vlastně ono volání po odluce školy a církve znamená.“

Jedná se — bohužel — výhradně jen o to, aby vliv náboženství, všeho učení a milosti víry křesťanské od srdcí vašich dítek byl oddálen, a ony za to bludnými naukami doby a zlými náruživostmi byly oklamány, svedeny a zkaženy. Stát bez Boha žádá školu bez Boha; lidé bez Boha volají po vzdělávacích ústavech bez Boha; to rozumí se samo sebou. — *Náboženství není nepřítelem opravdového vzdělání, ale naopak je matkou vši pravé vzdělanosti jako Bůh je prazdrojem všeho opravdového lidského poznání. Proto křesťanskému a bohobožnému lidu říkati, že je potřebí v zájmu vzdělání oddělit školu od náboženství a církve, znamená vlastně činiti si posměch z víry a ze svědomí lidu.*

Svoboda rodiny je záštitou a hradbou každé pravé svobody. Právo rodičů na jich dítky, jakož i povinnosti k nim jsou nejsvětějšími právy a nejsvětějšími povinnostmi. Všechna svoboda je zničena, není-li rodina svobodna, a všechna práva jsou otřesena, pakli nejsou zabezpečena práva rodičů. Uvažte to dobře, milí rodiče! Stát, který se odloučil od náboženství, od Krista, od církve, nejen že ohrožuje vaše práva na vaše dítky a ohrožuje svobodu vašich rodin, ale on svými názory sám sebe musí zničit. *Neboť jestli jsou státní zákony zcela neodvislé na Bohu a božském řádu, nemají-li býti podrobeny vyšší autoritě, pak v tom okamžiku každá svoboda a každé právo závisí na libovůli státního zákonodárství. Potom nesmíte se na ochranu otcovských práv nad svými dětmi dovolávat svého svědomí, ani Boha ani jeho přikázání, ani zákonů přirozených a rozumových. Neboť stát, který se odloučil od náboženství a od církve, toho všeho nezná; on nezná našeho náboženství, našeho Boha, našeho Krista, našeho svědomí; on zná jenom sebe a své zákony. A co zákon poroučí, to je vaše náboženství, váš pán, váš zákonodárce a vaše svědomí. Ale zákon, který se odloučil od Boha, je sdělán jedině většinou a může býti měněn každým novým zákonodárným shromážděním.*

Ve svém pastýřském listě ze dne 15. února 1873 praví Ketteler toto:

„K nejdůležitějším otázkám přítomnosti náleží otázka školní. Ona zasáhá hluboko a vytrvale v každý dům a v každou rodinu. Neboť při ní jedná se o více než zděděný aneb v potu tváře získaný majetek rodiny; jedná se o to, co jest rodičům nejmilejší a nejdražší, o jich dítky, zda mají býti vychovávány a vyučovány v duchu křesťanském, aneb zda mají býti v nynějším nepřátelském duchu znetvořeny, svedeny a pro čas i pro věčnost zkaženy. *Proto jest to svatou povinností všech rodičů, aby nyní více než kdy jindy věnovali svoji pozornost školám, jimž při nynější nucené docházce školní své dítky jsou povinni svěřiti. Jsou určeny pro vaše*

dítky, s velkými oběťmi je musíte vydržovati; a proto máte též právo žádati, aby tak byly zřízeny, jak by to bylo pro vzdělání vašich dětí nejlepší!

Vám, vroucně milovaní rodiče, nastává povinnost, spojenými silami odmítnouti každý pokus, aby u vás byla zavedena škola bezkonfesijní. K tomu máte též nejsvětější právo, protože děti náležejí vám, protože vy dáváte prostředky k vydržování škol poněvadž i stát toto právo svými zákony dosavad vám přiznává. Ale k tomu jste také ve svém svědomí zavázáni, poněvadž na tom záleží časné i věčné blaho vašich dětí; neboť Bůh jednou na svém soudě od vás bude žádati duše jejich. Kdyby někdo pustošil vaše role a otravoval chléb, který požíváte a podáváte svým dětkám, bránili byste se všemi prostředky proti takovému jednání. Ale pokus, aby vaše školy, v nichž vašim dětkám duchovního pokrmu se denně dostává, byly odloučeny od božského pramene vší pravdy a ctnosti, je vlastně neméně záhubný. Rodiče, kteří dovedou k tomu lihostejně přihlížeti, jsou buď rodiči nesvědomitými aneb od své víry odpadlými.

A tento odpor všech rodičů je tím nevyhnutelnější, čím úporněji strana nevěřících o to usiluje, aby školy na sebe strhla a jich užívala v boji proti křesťanství. Že význam konfesijských škol nedovedou oceniti, jest nutný důsledek jejich nevěry. A jestli z toho důvodu pro sebe a pro děti dávají přednost školám, jež jsou odděleny od náboženství, i to nemůže nás nyliti, poněvadž v tom zhoubné poblouzení samo sebou spatřujeme. To však jim nedostačuje. Oni chtějí svoji nevěru a všechny její následky učiniti zákonem pro všechny křesťanský lid. V tom právě spočívá ono neslýchané bezpráví, jehož ona strana chce se dopustiti na křesťanském lidu.

Protože zapírají Krista, mají i školy našeho křesťanského lidu tak býti zařízeny, jako by všechny národ již od Krista odpadl. Při jejich záměrech *nejedná se, jak říkají, o pokrok a osvětu, ale o uskutečnění jich nepřátelských snah proti náboženství.* Ale aby naše školy mohli odkřesťaniti, vracejí se také k jiné pohanské zásadě, že totiž děti nenáležejí v první řadě rodičům, ale státu, t. j., že ona strana, která na ten čas snaží se zmocniti státního řízení, má jediné rozhodovati o celém vzdělání a výchově dětí. Všechny tyto podvrtné snahy mají však svůj vlastní původ v oněch tajných společnostech, hlavně v zednářstvu, jež svůj vliv všude uplatňují, aniž by lid mohl jejich práci sledovati, a které skoro v každé obci, ale opět tak, abyste toho ani tušiti nemohli, mají své přívržence, aby tito byli jim nástrojem k uskutečňování jich záměrů.

Nutiti rodiče, aby své děti, od Boha jim svěřené, ode-

vzdali školám, které jim brání jich nejsvětější povinnosti k dítkám plniti, *jest nejhorším zneužíváním moci a nejhorším otroctvím, které člověku může býti učiněno*. A proto žádá již pouhý právní cit, aby tam, kde povinná školní docházka je zavedena, školy byly tak zřízeny, aby křesťanští rodiče své dítky mohli jim svěriti bez porušení svého svědomí a svých povinností, jež mají vzhledem k Bohu.

Svatým poutem, jež spojuje dům, školu a církev, jest jediné náboženství. Jenom tím, že všichni mají tutéž víru, jest možno, aby všichni, kteří jsou povoláni k výchově dítek, z téhož opravdu jednotného hlediska vycházeli a týmiž zásadami byli ovládáni. Kde však není jednoty u víře, tam panují největší zmatky mezi těmi, kteří pracují na výchově téhož děcka. Když ono něco jiného slyší ve škole, něco jiného v chrámě a něco jiného v domě rodičů, pak v duši jeho povstává místo jednotnosti výchovy *úplný zmatek*. Takové děcko jest jako člověk, který neznaje pravé cesty a otazuje se po ní tři lidi, kteří jsou povinni dáti vysvětlení, obdrží trojí různou odpověď. Takovým způsobem vůdcové mládeže stávají se jejími svůdci, škola staví se často proti rodině, ba stává se nepřítelkyní rodiny, ježto bourá v duši dítěte, co zbožní rodiče denně v ní budovali.“ — —

Výborná slova velikeho biskupa Kettelera zajisté platí i dnes. Boj proti náboženství ve škole se šíří. Nuže budme aspoň my na stráži! Naším heslem budiž: „*Pro víru Kristovu a všechny na ni spočívající duchovní statky našeho národa!*“ — —

K otcovským a důrazným slovům znamenitého biskupa dodáváme ještě toto:

Přirozenou, základní jednotkou lidské společnosti je rodina. Její členy víže jednota krve, pouto lásky. Její členové jeví často nápadnou podobnost a shodu fysickou, ale také často shodné vlastnosti duševní. Je tu dosud ještě neprobádaný zákon dědičnosti, jsou však tu patrný i první, mohutné vlivy výchovné. Všechn duch rodičů: jich pořádek, jich způsoby, zbožnost, nebo naopak jich vady, nespořádanost, lhostejnost zračí se jako v zrcadle v duši dětí. Vším právem zove *Nietzsche* dítky *živoucím pomníkem rodičů*.

Vše, čemu rodiče je přiučí, anebo čeho samy na rodičích vidí, a řekl bych odkoukají, jest prvním základem jejich budoucí povahy, jsou první, nejmohutnější rysy jich vychování. A v této době jest též na čase první základy náboženství klásti v duši dítěte.

Jestli náš známý filosof volá „*Náboženství do rodin!*“ je v jeho slovech tolik pravdy, že náboženský rodinný život je základem všeho náboženského vývoje dítěte. A kde není v rodinách náboženského ducha, tam schází nejlepší základ.

Náboženské vyučování ve škole nikdy jej nenahradí a nedostatký domácí výchovy dítky sotva zkorriguje.

A jaký jest úkol školy v poměru k výchově rodinné? Dávný mudrc řecký *Plato* krásně jej vyslovil, když na psal, že „škola má pochodeň života dále podávati, aby vyrůstalo pokolení, které by bohům sloužilo dle zvyku a obyčeje.“

Škola není svojí povahou přirozenou jednotkou sociální, je zřízením umělým, jež má domácí řádnou výchovu mládeže podporovati; a kde této není, výchovu aspoň regulovati. Škola je pomocným výchovným ústavem rodině. A z toho ovšem je samozřejmo, že škola má spravedlivým požadavkům prvních, přirozených vychovatelů dítek, t. j. rodičů, odpovídati. A každý učitel a každý pozorovatel života nahlédne, že jenom ona škola svému úkolu nejlépe může dostáti, v níž týž jazyk, týž duch, tytéž názory a táž víra vládne jako v rodině.

Bylo to v době kulturního boje v Německu, kdy ozývalo se heslo nyní i u nás opakované, že ve škole nemá se učití náboženství jednotlivých vyznání, kdy tehdejší císař *Bedřich Veliký* nepokrytě prohlásil: „Je to znásilňování, jestli otcům odnímá se svoboda, aby své dítky vychovávali dle své vůle, jestli posílají se dítky do školy přirozeného náboženství, co zatím otcové chtějí, aby byli katolíky.“ (Reinova Paedagogická encyklopaedie. V. svazek, str. 59.)

Ale škola má ještě úkoly, které sáhají mimo kruh rodinný. Ona má mládeži vštípití potřebné základní vědomosti ve všech oborech lidského vědění: v jazyku mateřském, v počtech, dějinách, přírodopisu, přírodopytu, zdravotvědě a zúmyslně dím až nyní: v náboženství, aby dítě dospívalo k důstojnému životu lidskému, aby na jich základě mohlo pokračovati k přípravě svého budoucího povolání, aby bylo platným členem lidské společnosti, národu a užitečným údem oněch společností, k nimž náleží: církve a státu. V tom má škola své poslání vlastní. A v určení, kterým věcem z těchto oborů a kterou methodou mládež má se vyučovati, nikdo z rodičů odborně vzdělaným a zkušeným učitelům nebude předpisovati. To ponechá rodina jich svobodné rozvaze; ano bude je podporovati tím, že bude vždy posílati do školy dítky řádně připravené, zdravé, čisté, vyspalé, bude v nich budit zájem k učení, důvěru a lásku k učitelstvu jako k svým zástupcům. Domov bude tu podporovatelem školy, jako v prvním úkolu škola je pomocnicí domova.

K rozluce církve a státu.

Věk, který přímo chorobně akcentuje individualismus a volnost, který dospěl v krajní ethice individualismu k volné lásce a rozlučuje každé manželství, přirozeně dospěl i na poli právním k metám nejzazším.

Slovo „rozlučka,“ jež jako ochotný meč Alexandrův všude se dnes nabízel tam, kde je nějaký uzel, dočasný spor a nesnáze, je příliš moderní a chce jednoduše oddělovati všudy tam, kde některé pásky styků staly se nezdravými a chorobnými, nikterak neohlížeje se po tom, že jest ještě řada svazů zdravých a přirozených, a nikterak neuvažuje, zda by nezdravé stránky bylo lze přirozeně vyléčiti a učiniti zdravými. Chirurg se svojí operační pilkou a nožem staví se v popředí, aby jednoduše radikálním řezem oddělil údy, které lékaři dříve snažili se pomocí medikamentů vyléčiti a zachovati pohromadě.

Tak i všudy tam, kde mezi státem a církví panuje jisté napjetí a nesrovnalosti, ihned se přichází s radikálním návrhem: *Rozlučka církve a státu*. A to je věru pozoruhodno, že toto heslo ozývá se v radikálních stranách obou táborů. Jsou v kruzích politiků právě tak jako v kruzích církevních zastanci toho názoru, že oběma společnostem: státu a církvi bude nejlépe, když všechny jich svazky a styky, tisíciletí trvajících, vzájemně se rozbíjejí. Z tábora politiků, církvi nepřátelských, již drahnou řadu let ozývá se toto přání. U nás snaha po vyloučení theologické fakulty ze svazku university, heslo *zlaicisování škol*, t. j. vyloučení náboženství a vyhostění kněze ze školy, zavedení civilního manželství, pramení rovněž v skrytém přání, aby všechny trvající svazky mezi církví a státem byly zpřetrhány.

Dr. Vilém Kahl, professor církevního práva na universitě berlínské, vyznáním protestant, při své *inaugurační řeči* vzal si právě tuto otázku za předmět, v níž jak s hlediska theoretického, čistě spekulativního, tak i s praktického, ukazoval na odluku církve a státu v Americe a ve Francii, a snažil se v řečený problém vnést více světla. Týž vyznal zcela nepokrytě, že věc není tak jednoduchá, jako se na první pohled zdá. Církev a stát mají sice od sebe rozdílný úkol v lidské společnosti, ale již ten fakt, že *církev i stát za své údy mají tytéž lidi, téhož člověka, nelze naprosto o tom mluvit, že by bez vzájemných styků mohly vedle sebe existovati*.

Nikde a nikdy nemůže se rozlučkou rozuměti naprostá nespojitost církve a státu. Úlohou rozlučky může pouze býti, aby styky tyto byly uvedeny na nejmenší a jen nevyhnutelnou míru jak v celku tak jednotlivých údech,“ praví Dr. Kahl.

Také již ten fakt, že všudy tam, kde „odluka“ církve

od státu je provedena, *styky mezi státem a církví přece jen trvají*, nejlépe ukazuje, že o rozluce, naprostém nestýkání se obou těchto společností, o ignorování církve státem a státu církví ve vlastním slova smyslu nemůže býti řeči. *Myšlenka rozluky vznikla v Americe*. Vedla k ní přirozeně veliká náboženská různost příslušníků téhož státu, kde žádné náboženské vyznání nemělo značné převahy nad druhým. Dějiny kolonisace těchto států, či jinak řečeno vystěhovalecký ruch, který zachvátil Evropu i Asii, nejlépe ukazuje, z jakých národnostně i nábožensky různorodých živlů se skládalo obyvatelstvo těchto států. A jako dlouho to trvalo, nežli tyto živly vzájemně se přizpůsobily, amalgamisovaly, tak přirozeně nastala potřeba, *aby pro právní poměr státu a různých církví našla se nová formule*. A ta byla nalezena v zásadě, že žádná církev jako společnost nemá ve státě žádných zvláštních práv či výsad.

To však nikterak neznamená odluku státu a náboženství. Spolkový kongress Spojených států i kongresy jednotlivých zemí zahajují se modlitbou. President i vlády jednotlivých států mají právo naříditi děkovné a prosebné pobožnosti. Náboženství je zákony trestními vzato v ochranu, zlehčování jeho, rouhání a pod. je státem trestáno jako zločin. Zákonem je také všeobecně nařízeno svěcení neděle, a jak je známo, provádí se toto nařízení ve vší přísnosti až do takých podrobností, o jakých nám zde, kde církev a stát jsou spojeny, ani se nezdá; ve vojště, v námořnictvu, v kulturních ústavech, jako v nemocnicích, věznicích, polepšovnicích je o náboženské potřeby zákonem postaráno. Manželství církevně uzavřené je tím již i před státem platno. V národních školách ovšem není náboženství vyučováno, a to z toho důvodu, že se zde soustřeďují děti mnoha různých vyznání, ale čtení bible je na rozvrhu hodin vykázána jedna i více hodin, a namnoze i vyučování samo začíná a končí společnou modlitbou či zpěvem. Též v různých zřízeních, v ustanoveních a prohlášeních klade se důraz na potřebu a význam náboženství. Příslušníci státu mohou se v různých chrámech, ale stát hledí na to tak, jako by se modlili v jediném. *Zkrátka náboženství od státu není odděleno, ale naopak všude respektováno*.

Ovšem *církev jako mravní osoba veřejného práva není účastna*, všechny styky mezi církví a státem *dějí se na půdě občanského práva*. Jenom ve smyslu občanského práva je církev v očích státu právním subjektem; o její vnitřní zřízení a vnitřní poměry stát se nestará. Ustanovení kněží, duchovních osob a volba biskupů je v církvi zcela svobodna, neodvislá na schválení či potvrzení státu, a pokud práva majetku se týče, je v amerických Spojených státech

zákonem stanoveno, že biskup se čtyřmi duchovními a laiky je představitelem církve, je „*corporation sole*,“ podle něhož biskup jest v očích státu jediným majitelem jmění církevního a po jeho smrti všechno jmění přechází na řádně zvoleného jeho nástupce.

Styky státu s církví dále jeví se v zákonech amortizačních, že každá náboženská společnost potřebuje soudního svolení k tomu, chce-li základní své jmění někomu jinému postoupiti nebo je hypotekárně obtížiti (učiniti na ně výpůjčku). Konečně jediné státní soudy mohou právoplatně rozhodovati, když nastanou spory o majetek v církvi. Jinak se stát o náboženské korporace nestará, a proto spory mezi církví a státem v tom smyslu, jako u nás občas se vyskytují, nejsou v Americe možny. A při tom stát vnitřní dogmaticko-morální stránku náboženské společnosti úplně zůstavuje svobodnou a ji také v případě potřeby respektuje. Tak na příklad, když by některý funkcionář církve, pro bludné učení od církve sesazený, soudně žaloval řečenou církev pro porušení své smlouvy, státní soud vyžádá si dobrozdání duchovního soudu dotýčné církve a to je mu pro vynesení rozsudku výhradně směrodatné. Nebo když se některá náboženská obec rozštěpí ve dvě obce, konservativní a liberální, přísnější a volnější, dle státní judikatury jmění církevní připadne vždy té náboženské korporaci, která zachovala starší učení, tedy je jaksi pokračovatelkou první církve. A tak již z těchto příkladů je jasno, že rozluka církve a státu nikterak neznamená naprosté nestýkání se a nesusvislost obou těchto činitelů.

Církev katolická v Americe s tímto právním stavem a poměrem k státu jest spokojena. Ve svém vnitřním životě majíc úplnou samosprávu, může rozvíjeti všechny své duševní síly; není tu nikterak pod stálou kontrolou státu a jsouc při tom podporována náboženským vědomím a obětavostí svých údů vzkvétá, byť tu vedla jaksi ve stínu soukromopravé mravní osoby život méně veřejný nežli na př. u nás. „Katolická církev, díky její assimilaci schopnosti ke všem právním útvarům, jako jednotná národní církev zde se rozvíjí, jako sotva v jiném státě světa,“ praví Dr. Kahl.

Zcela jiný obraz nám skýtá *odluka církve od státu ve Francii*. Odluku tu nazývá též autor „politickým činem s nepopratelným úmyslem proti katolicismu ve státním životě.“ — Vůdčím motivem rozluky bylo „*laicisování lidské společnosti*,“ t. j. všemožné obmezení náboženského života, vyloučení jeho ze života veřejného a odkázání jeho v soukromí tak, aby i tu náboženský duch živořil a konečně vymizel.

Na rozdíl od severní Ameriky, kde náboženství z veřejného života není vyloučeno, *ve Francii je nyní naprostá rozluka*

státu a náboženství. Rozluka tato začala vlastně již r. 1882, kdy ze státních škol všechno náboženské vyučování bylo odstraněno, neděle nebyla považována za den nábožensky zasvěcený, z parlamentu i soudních sálů kříž a každý náboženský symbol byly vyloučeny. Článkem 28. rozlukového zákona jenom opakován zákaz z doby velké revoluce z 29. září 1795, jímž není přípustno veřejné budovy a místa nějakými náboženskými odznaky neb symboly opatřovati. Náboženské průvody po ulicích nejsou dovoleny; veřejnost bohoslužby je zaručena, *ale nikoliv jako právo, nýbrž spíše jako povinnost*, aby totiž stát mohl ji policejně kontrolovati.

Laicisováním církve zednářská vláda Francie udusila ve své zemi kanonické právo církevní; náboženské obce, které stát dovoluje, mají se zřídití přesně dle předpisů zákona, který určuje jich práva, počet a tak do vnitřního života a správy jich zasahuje neúprosnou rukou. Jenom těmto náboženským obcím lze dřívější statky církevní, chrámy a vše co k nim náleží, propůjčiti k užívání. Děje se tak sice bezplatně, ale stát je považuje za své vlastnictví a činí si dle toho na ně naprosté právo.

Právním důvodem toho, že statky církevní jsou vlastnictvím státu je, že již jednou, a to zákonem z 2. listopadu 1789 všechnen církevní majetek katolický byl dán „k použití národa!“ Stát ničeho také jako doplňkem kongruy u nás duchovenstvu neposkytuje a jeho důchodem jsou nyní zákonem přípustné příspěvky, sbírky a poplatky. Ale proti tomu náboženské obce nemohou ničeho darem neb odkazem přijmouti! Je sice dovoleno utvořiti skrovný rezervní fond náboženské obce, ale zakázáno hromadění majetku. Všechna správa majetku náboženských obcí podléhá státnímu dohledu.

Všechnen nynější poměr francouzského státu k církvi, upravený zákonem z 9 prosince 1905 lze tudíž vystihnouti slovy: *„Francie sice se od církve odloučila, ale církev neodloučila od sebe.“*

Dr. Kahl z toho vyvozuje, že po provedení rozluky není nikterak tomu zabráněno, aby stát ve věcech víry a dogmat nerozhodoval. Neboť dle článku 4. náboženské obce jsou povinny „pravidlům všeobecné organizace kultu se přizpůsobiti, chtě-li si pojistiti jeho vykonávání.“ Hierarchické zřízení je sice uznáno, ale nastane-li rozkol, mají jediné státní úřady církevně-právní poměry prozkoumati a stanoviti, které straně přísluší právo na užívání budov a jmění věnovaných kultu. — —

Z tohoto poměru státu a církve ve Francii znovu lze poznati, že o naprosté rozluce jich nelze mluvit. Ani násilím, jako ve Francii, ani souhlasem obou stran, jako v Americe, nelze nikdy církev a stát naprosto od sebe od-

loučiti. Francouzské vládě jistě nescházelo k tomu energie, aby rozlučku provedla; soupis jmění kostelního násilně a za vojenské assistance prováděný je toho důkazem. Ale církev katolická ohradila se proti takovému chování státu; opakovala slova z r. 1870 „*grande latrocinium*“ a tím s dostatek naznačila, jak na chování státní moci vůči katolíkům ve Francii hledí. Dle nařízení papežské encykliky z 10. srpna 1906 katolíci náboženské obce ve smyslu rozlukového zákona neutvořili. A stát byl nucen od svých původních požadavků upustiti, poněvadž náboženskou anarchii a mučedníky přece nechtěl si vzíti na svoji zodpovědnost.

Jak se další poměr mezi církví a státem ve Francii vyvine, nelze dnes ještě předvídati. Jsou mnozí, kteří se domnívají, že rozlučka potrvá a skončí naprostým vítězstvím státu nad potlačenou církví; jiní však poukazují na to, že po rozluce r. 1794 následoval konkordát r. 1801, a že týž proces bude se opakovati i nyní. — —

Nepřátelům církve, přejícím si rozlučku církve a státu i u nás v Rakousku, tane ovšem na mysli vzor Francie. Církev oloupiti o její statky a závazek, který stát saekularisací církevního majetku z doby josefinské na se vzal: starati se o potřeby kultu všude tam, kde jmění jednotlivých kostelů nestačí, prostě zrušiti. Ale při tom, i když tajně šilhají po „velikém příkladu Francie,“ tu církvi stále slibují rozkvět, jakému se ona těší — v Americe. Je v tom mnoho buď krátkozraké či nepoctivé hry. Historický vývoj státu našeho a církve v něm je docela jiný, nežli rozvoj právních poměrů v Americe, a nelze nikterak vyvozovati nějakou analogii.

Církev katolická ovšem zásadně *každé rozluce se protiví*, a má k tomu vedle důvodů, jež v podstatě jejího vlastního poslání spočívají, i *důvody historické*. Jako z národnostního hlediska vždycky jsme byli pro historická práva zemí koruny české, tak z církevního hlediska, z téhož důvodu práva historického, budeme pro spojení církve a státu. Ovšem spojení, jež každému tomuto sociálnímu útvaru v oboru vlastní působnosti zaručuje, pokud možno, *volnost a svobodu nejvyšší*. Církev bude vždy žádati vnější ochrany státu, jak již Konstantin veliký svůj poměr k církvi a její biskupům vyslovil.

O nějaké naprosté rozluce, jak jsme viděli, mluvíti nelze. Neexistuje ani v Americe, ani ve Francii. V této existuje jen utlačení a poroba pro církev katolickou. Opakujeme zde, co již jednou z *Förstera* jsme uvedli (*Schule und Charakter*. Str. 202.): „*Principiálně nelze církev a stát od sebe oddělití právě tak, jako v pozemské žití nelze oddělití tělo od duše*. Všechna součinnost lidí v státní organizaci a všechna

výchova k státnímu soužití potřebuje *kultury svědomí* — ale není trvalé kultury svědomí bez kultu náboženských tajemství, jimiž lidská duše k vědomí svého nadpozemského určení je probouzena. Jediné náboženství mluví původní řečí duše — komu záleží na duši a oduševnění života, nemůže zrazovati od náboženství.“

Historické spojení státu a církve, jak se vytvářelo konkordáty a různými smlouvami, majícími nejednou ráz politický, trpělo mnohými obtížemi. Nejhuře ovšem při tom obyčejně pochodila církev. Nejednou odpýkala a dosavad pyká svojí vnitřní svobodou za všechnu benevolenci, kterou vždycky státům byla osvědčovala. Mnohé spojení církve a státu má stále ještě ráz zevnějšího nátlaku nežli vnitřní procltění, zdůvodněné potřeby spojení. Aby takové spojení vnější tlakem dávné nutnosti vyvolané ponenáhlu bylo uvolněno a ustoupilo *vnitřnímu, ideovému spojení, toť bude jednou otázkou budoucnosti*. A k tomu lze pracovati jen jediným prostředkem: přesvědčováním a dokazováním, že *náboženství má pro výchovu a vývoj každé society a všeho lidstva fundamentální a nepomíjející paedagogický význam*. Až k tomu přesvědčení dospějí filosofové a politikové, tehda bude na čase nynější poměr státu a církve revidovati a spojení obou založiti na vnitřních důvodech potřeby tohoto spojení a vzájemné podpory.

Jako v té rodině, kde je dobrý otec a starostlivá matka, výchova dítek nejlépe se daří, tak také *v dobrovolném a věrném spojení státu a církve* o časné a věčné blaho poddaných nejlépe je postaráno. A abychom končili *s Förstrem*, dokládáme: „Jako rozvedení rodiče pečl o své společné dítě nejednou opět bývají svedeni dohromady — tak konkrétní studium výchovy charakteru spojí jednou znovu a za nových podmínek dnes vzájemně si odcizené kruhy světské a církevní paedagogiky.“

OBSAH.

	Strana
Slovo úvodní	3
Svědectví francouzských autorů	7
Svědectví anglických autorů	11
Svědectví vlašských autorů	13
Svědectví českých vychovatelů	14
Svědectví autorů německých	16
Výroky o beznáboženské škole	20
Svědectví o škole simultanní	24
Lze pevně založiti mravnost na vědeckém základě?	25
Rostoucí úpadek mravnosti mládeže	36
Biskup Ketteler o křesťanské škole	41
K rozluce církve a státu	46